

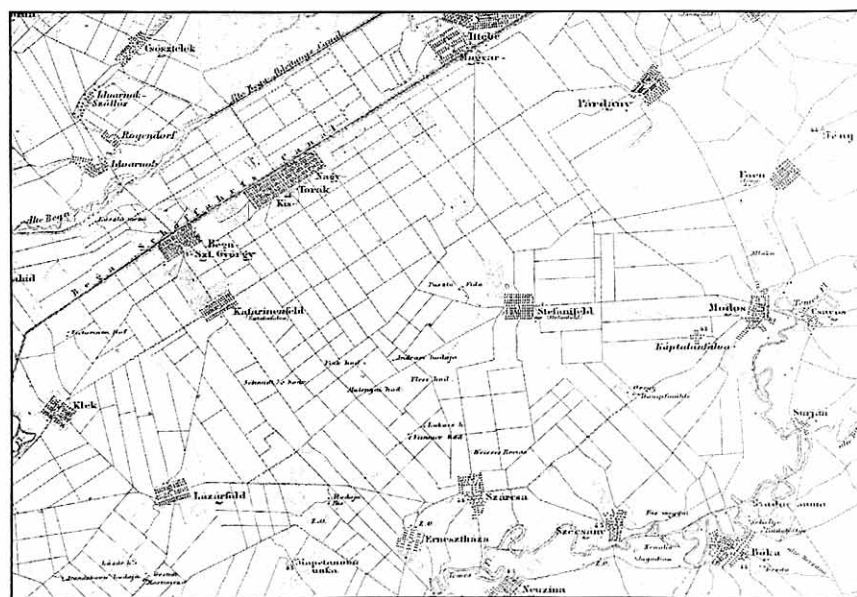
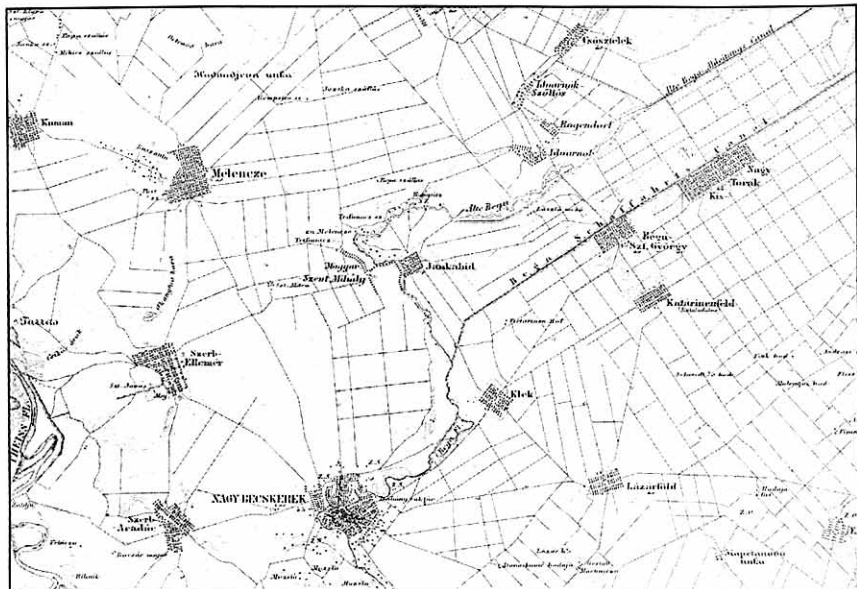
Szabadka, VI. évfolyam, 2000 - MÁRCIUS-ÁPRILIS * Ára 20 dinár

ISSN 1450-6831

BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle

NAGYBÉCSKERÉK ÉS BÓKA KÖRNYÉKE AZ 1880-AS KATONAI FÖLMÉRÉS ALAPJÁN

Az olvasóhoz

Van egy jó hírem meg egy rossz, melyiket mondjam először? Számtalan poén kötődik ehhez a „szlogenhez”. Mivel azonban a Bácsország nem olyan jellegű folyóirat, ahol viccekkel kell szórakoztatni a Nagyerdőt, én csak a szigorúan száraz tényekről írhatok. Kezdjük tehát az (egyik) rosszal és essünk túl rajta mihamarabb.

Ismét gond van (most már ki tudja hányadszor) lapunk terjesztésével. A közelmúltban többen megkerestek azzal a panasszal, hogy „már ott sem lehet” megszerezni honismereti folyóiratunkat, ahol eddig MINDIG megvásárolható volt. Egy konkrét példa: Újvidéken a Liman I-Fórum (Magyar Szo) lapárusánál. Nyomatékkal aláhúdom, és előre kikérem magamnak az esetleges célozatos megjegyzéseket, e fenti tényközlés mögött nem áll semmiféle politikai mesterkedés! Sajnos, mint köztudott, az utóbbi időben ha az ember ki meri nyitni a száját és elmond egy igazságot, az érintett fél azonnal politikai cselszövés(ek) vádjával dobja vissza a labdát. Egyébként azért említettem ezt a példát, mert az elmúlt hónapok tapasztalatai alapján (amit kiadónk a Grafoprodukt igazgatója is bizonyít), már-már úgy látszott, végre megoldódik a Bácsország folyamatos terjesztésének, némi költői túlzással mondott „rákfenéje”. Mit kellene ehhez még hozzátennem? Ha valaki szeretné, hogy munkánk gyümölcse minden érdeklődő asztalán ott heverjen, az biztosan maga a szerkesztőség. Hiszen mi másért gyötörnénk magunkat?!

Azért itt egy-két gondolat erejéig mégis kapcsolódnom kell a bevezető mondatához. A fentiekben (és már korábban) egyelőre úgy látszik megoldhatatlan bajunkat egy csapásra orvosolni tudnánk, ha lenne folyamatos benzinellátás, szállítójármű, betartott szó (magyarul erkölcs), kelő munkaerő, megfelelő támogatás, fizetőképesség, életszínvonal – soroljam még tovább?

Nézünk most ama bizonyos érem derűsebb oldalát. Ne csak mindig a keserű dolgokról, hanem a szépéről és a jóról is beszéljünk. Mert ugye, ez hiányzik nekünk, meg az optimizmus. Hát ez utóbbi kérdésben véleményem szerint viágelsők vagyunk. Nehogy valaki (ismét) félre értsen, a legnagyobb örömmel számolok be Önöknek, hogy újabb tudós társasággal gyarapodott szűkebb hazánk napról-napra „bizakodóbb” magyarsága. Ez év március 3-án Szabadkán a patinás Vorosházra ún. két termében a Szabadság tér (micsoda ironia!) 1/I emeletén megalakult az Iványi István – VAJDASÁGI MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT, mégpedig a Szabadkai Népkör MME védnökségében. Ennek az egyesületnek elvből bárki tagja lehet, aki a délvidéki magyarság kultúráját és identitását szívének tartja. Ami rendkívül fontos és talán első ízben fogalmazódott meg, e szervezettel a jövőben mind szorosabb együttműködésre törekszik a más nemzetiségű de hasonló gondolkodású kutatókkal a közös cél megvalósításának érdekében.

A Bácsország szerkesztősége testületileg be kíván lépni az egyesületbe (igaz erről még végleges döntés nem született), sőt mintegy példamutóként máris felvállalt egy olyan ügyet, amely mostanra hihetetlenül aktuálisá válik. Ez pedig nem más mint a szerbeknek mint államalkotó nemzetnek a SAJÁT TÖRTÉNELMEVEL VÁLO MEGISMERTETÉSE. Lehet, hogy a fenti mondat első olvasásra furcsának hangzik, ám akkor is igaz! Mert sajnos a szerbesség túlnyomó többségének (tisztelőt a kivételnek), fogalma sincs saját ezer éves történelméről. Legnagyobb részük számára a történelem 1945-tel kezdődik, amit ugyan anno megelőzték egy Kraljević Marko fele koszovói királyság, de mikor is volt az már! Mert jött a török és a fél évezredes balkáni megszállás. Nos épp ezért szerkesztőségünk döntése alapján a Bácsországban egy sorozatot indított a szerbek és magyarok (természetesen beleértve az egyéb nemzeteket is) sok-sok évszázados együttélésének megismerésének céljából.

Továbbá hasznos hír a részünkről hogy a jövőben a Grafoprodukt kiadó jóvoltából a jövőben az interneten is elérhető lesz a Bácsország a következő címen: grafoproduktus@tppnet.co.yu.

Végezetül, de nem utolsósorban egy kedves szegedi Bácsország olvasó jóvoltából, módunkban van lekölnözi egy viszonylag rövid, de annál tömörebb cikket „A bácskai magyarokról”, amely 1925-ben jelent meg a DM hasábján. Most 75 év távlatában, ez az irredentának, sovinszifának, seccszifának (vagy mit tudom én minek) nem nevezhető írás ma már valódi kordokumentum! Mindezt hűen bizonyítja a Magyarágkutató Tudományos Társaság szervezésében a minap Szabadkán megtartott „Kitelepítések, betelepítések és népességpolitikai célok Vajdaságban, különös tekintettel a vajdasági magyarok helyzetére” témájú tudományos konferencia is.

Ricz Péter
Fő- és felelős szerkesztő

Tartalom

RÓKAY Péter

A szerbek betelepülése

Magyarországra a XV. században 4.

KOCSIS Antal

A középkori Himesegyház

9.

DIETRICH Gyula

Szabad majálisok rügyfakadása

10.

KUNKIN Zsuzsanna

Ki volt báró Rudics József
akinek nevét Szabadkán egy egész
városrészt viseli?

12.

MOJZES Antal

A madarasi tanyavilág története
Bajmokon

13.

KOVÁCS Endre

Húsvéti ünnepkör népszokásai
Doroszlón

17.

KOVAČEV NINKOV Olga

Husvéth Lajos keresztútja

23.

Húsvéti apróságok

24.

MELLÉKLET

PAPP Árpád

A Borovszky-féle Vármegye
monográfia Bókán
(Torontál vármegye) kitöltött
néprajzi kérdőíve

MARCSOK Vilma

124 éves közművelődési jubileum

komitási betörések állandóan veszélyeztetik a lakosság nyugalmát. A szerb kolonizációs politikára jellemző, hogy a Bácska és a Bánság dűsan termő rónáira dél-szerbiai és montenegrói hadiönkénteseket telepítenek, ugyanakkor a Bánságból és a Bácskából Dél-Szerbia kietlen és köves síkságaira transzportálja a földnélküli magyarokat.

Délmagyarország, 1925. márc. 7.

A bácskai magyarokról

A belgrádi földművelésügyi minisztérium legutóbb széles alapokra fektetett akciót indított meg a Rigómező és környéke betelepítésére. Erre a célra a költségvetésben ötvenmillió dinárt irányoztak elő. Ez a terv első pillanatra jónak és hasznosnak látszik, annál is inkább, mert a

kormány elhatározta, hogy készségesen juttat itt földet a bácskai és a bánsági magyar földigénylőknek. Tudni kell azonban, hogy a Rigómező és környéke kietlen földterület, amelyen a malária minden évben nagy pusztításokat végez. A közelben sehol sincs íható víz, azonkívül

A szerbek betelepülése Magyarországra a XV. században*

RÓKAY Péter

A szerbek tömeges betelepülése Magyarország területére a XV. században a törökök Balkán félszigeten történő elnyomulásával áll kapcsolatban. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény, hogy habár addig is települtek szerbek Magyarországra, ez a folyamat a XV. századig egyedi, lassú és kis jelentőségű volt. A török hódítás mint erő ezen a téren két irányban hatott. Egyrészt elősegítette Magyarország déli végeinek elnéptelenedését, másrészt mozgásba hozta a Duna-Száva vonalától délre élő szerb lakosság tömegeit, melyek Magyarországra irányába sodródtak. A magyar uralkodók, elsősorban Mátyás király és a délmagyarországi feudális osztály, honvédelmi és birtokpolitikai okokból elősegítették ezt a folyamatot. Közismert tény, hogy a lakosság áttelepítése és az ellenség területének elnéptelenedése a múltban a hadviselés szerves részét képezte. Mátyás király, aki 1462-ben arra panaszkodott Velencének, hogy a törökök országából három év alatt mintegy kétszázezer főt hurcoltak el, a maga részéről hasonló módszereket alkalmazott a törökök ellen, Szerbia és Bosznia területén folytatott hadjáratai folyamán.

A kényszer útján áttelepítettek mellett azonban, biztosan voltak nagy számban

olyanok is, akik valamilyen okból kifolyólag önként csatlakoztak a Magyarországra visszatérő hadseregekhez. Így történt ez Mátyás, Kinizsi Pál és más magyar vezérek hadjáratai során. Különösen nevezetes ebből a szempontból Kinizsi 1480-81-es szerbiai hadjárata. Természetesen e mellett a tömeges jellegű betelepülés mellett költöztek Magyarországra szerbek kisebb csoportokban és egyenként is. Ez elsősorban a magasabb társadalmi helyzetű szerbekre volt jellemző, akiknek már áttelepülésüket megelőzően voltak javaik és kapcsolataik Magyarországon. Megállapíthatjuk tehát, hogy a szerbek bevándorlása Magyarországra a XV. században sokrétű folyamat volt.

A törökök elől tömegesen menekülő szerbek Magyarországon elsősorban az őslakosság által elhagyott helyekre települtek. Ezt a folyamatot jól illusztrálja egy 1463-ban kelt jelentés, mely szerint, „ex depredacione regni Rascie reformabitur provincia Zirimiensium, quoniam Ratiani veniunt ad istam partem Zavi ad descendendum deserta loca”. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Magyarországra települő szerbek csak az elhagyott jobbágytelekeket ülték meg. A források tanú-

sága szerint beköltöztek a városias települések területére is. 1478-ban a Garai birtokban levő Csörög (Eereciae) Szerem megyei Duna menti mezővárosban, a magyar városrész mellett, „vicus racionorum”-et is említenek. Ebből egyszerűen arra következtethetünk, hogy olyan helyeken, ahol magyar, vagy más nemzetiségű lakosság is létezett, ott a bevándorolt szerbek külön részen települtek le.

Ennek ellenére a szerbek nem zárkóztak etnikailag magukba. Vérségi kapcsolataik Magyarország addigi lakosságával korán kezdődtek kialakulni. Egy 1466 körüli krónika-hír szerint a Szerem megyébe települt szerb férfiak a husziták által Kosztolány várában fogva tartott és Mátyás király által kiszabadított magyar nőket vették feleségül. Természetesen a szerbek ott olvadtak be a környező lakosságba, ahol kisebb létszámban települtek le, míg a sűrűbben megszállt területeken ők lettek a számbelileg uralkodó elem. A szerb lakosság sűrűsége Magyarország területén nem volt egyenlő.

Magyarország legsűrűbben szerbek által lakott területe elsősorban a Szerbiával és Boszniával határos övezete volt. Egy, Marchiai Jakab működéséről szóló jelentés szerint, a Duna és Száva bal partjától számított egy napi járóföldre (20-30 km) tömegesen laktak a szakadárak, azaz szerbek. De szerb telepek léteztek a Szlavón királyság és Erdély területén, valamint a Maros mentén is. A betelepülő szerbek ezeken a területeken túl eljutottak a Szerbiától igencsak távol eső Heves megyéig is. Az Al-Duna menti Keve város szerb lakói pedig egy másodlagos költözés folytán a Magyarország szívében Pest-Budától mintegy harminc km-re a Csepel szigeten települtek le megalapítva a mai Ráckevét. A szerbek által megszállt magyarországi terület azonban nagy kiterjedése ellenére sem vagy éppen emiatt nem alkotott a közvetlen déli határövezet kivételével egységes területet.

A Magyarországra települt szerbek nem képeztek társadalmilag vagy éppen szervezetiileg sem egységes csoportot. Társadalmi összetétel szempontjából,

1499-ben az oklevél Dengeleg-Pongrácz Mátyás Zabodka váráról (Castellum) tesz említést

legalábbis elvben középkori eszmény szerint három rétegre: harcosokra (bellatores), egyháziakra (oratores) és dolgozókra (laboratores) tagolódtak. Elvben azért, mert a két első rend alsóbb rétegei, mellettekereset céljából ugyancsak foglalkoztak feudális fogalmak szerinti munkával. Szükség esetén pedig a harmadik rend is fegyvert fogott. A jobb érthetőség kedvéért mi mégis tartjuk magunkat a következőkben a fentebb megjelölt rendi felosztáshoz, alkalmanként kitérve a kivételekre.

A szerb harcosok legszélesebb rétegét Magyarországon a hivatásos, zsoldos katonák alkották. Ezen a rétegen belül is több csoportot különböztethetünk meg. Feloszthatjuk őket aszerint, hogy magánföldesúr vagy közvetlenül az uralkodó szolgálatában álltak-e. Ez utóbbiak közül két harcos szervezetet, az I. Ulászló idején jelentkező „rasciani regales”-t és a később nagy híré szejákákat, illetve naszádosokat ismerjük közelebbről. Ez utóbbiak a folyamórség szerepét látták el. Hajóikon szállították őket a harc színterére, ahol elsősorban vizen, de szárazon is derekasan verekedtek.

Békeidőben viszont hajóikat javítgatták és az ezzel kapcsolatos mesterségeket üzték, de halászzalatt és mezőgazdasági termelőmunkával is foglalkoztak így pótolva a magyar királyi kinstártól rendszertelenül befolyó jövedelmüket. A naszádosoknak saját vadjúdjuk volt, aki közvetlenül a király parancsainak engedelmeskedett. Újabb feltételezések szerint a naszádosok a középkori szerb állam fegyveres erőinek részét képezték, és Szerbia török uralom alá jutásakor álltak magyar szolgálatba. A szejákák- és naszádosoktól eltérően a királyi rácsok szárazföldi, alkalmasint lovas szolgálatot teljesítettek. Ők nevüket onnan nyerték, hogy közvetlenül a király parancsnoksága alatt álltak. Vezérük Jaksa, a későbbiek folyamán híres Jaksicsok feltételezhető őse volt. Ehhez a szervezethez hasonló lehetett a Mátyás király híres feketé seregében szolgálatot teljesítő szerb huszárok helyzete is.

Feudális felfogás szerint az elhivatott harcos réteg a nemesi rend volt. A szerb hűbéres társadalom a többihez hasonlóan kitermelte a maga nemességét, melynek egyes tagjai a XV. század folyamán ilyen vagy olyan módon szintén eljutottak Magyarországra. Társadalmi rangjuk szerint ezek a szerbek a dinasztiktól a kisnemesekig terjedő széles skálán foglaltak helyet. Első ismert alakjai ennek a rétegnek András és Demeter, Vukasin szerb ki-

rály fiai, a legendás Králeyevics Márkó testvéröccsei voltak. Ők még a IV. század végén jöttek Magyarországra, ahol más országok uralkodóházainak száműzött tagjaihoz hasonlóan birtokot és hivatalt kaptak. Még András magyar szolgálatban másik két fivére ellen harcolva esett el a Kis – Nikápolyi csatában 1395. május 17-én, addig Demeter a XV. század elején (1401 – 1407) Zsigmond király világhósvári várnagya és Zaránd megye ispánja lett.

A Lázárevicsék és Brankovicsok családja ugyan nem volt királyi származású, de mivel belőlük több szerb fejedelem származott, uralkodóháznak tekinthető. A szerb deszpóták már Lázárevics István óta a magyar bárók sorába tartoztak és nevük azok élén, néha közvetlenül az uralkodó után szerepelt az oklevél záradékok rangsorában. Ezeknek a családnak egy – egy nótága magyar, illetve Magyarországon is birtokos főúrhoz ment férjhez és ezúton került Magyarországra. Lázár fejedelem Teodóra nevű lánya 1405-ig II. Garai Miklós macsói bán a későbbi nádor, Brankovics György lánya Katalin pedig 1433-tól a magyar hagyományban rossz emlékkü Cillei Ulrik felesége volt.

Külön figyelmet érdemel a Brankovicsok családja. A Brankovicsok I. Györgytől számított harmadik generációjának végleges Magyarországra települését megkönnyítette az a körülmény, hogy már nagyapjuk kiterjedt birtokokkal és kapcsolatokkal rendelkezett ennek az országnak a területén. Magyarországi birtokait Brankovics György a magyar uralkodóktól, akikhez a Garaiak és Cilleiek révén rokoni kapcsolatok is fűzték, nyerte. Habár Budán háza volt, György deszpota jómaga csak időnként, pl. amikor a törökök 1439-ben először foglalták el országát, tartózkodott Magyarországon. Onkai azonban Szendrő és Szerbia 1459-ben történt tartós török uralom alá jutása folytán hontalanná válna hosszú bolyongás után Magyarországon találtak végleges menedékre.

Mátyás király ugyan megengedte Brankovics György unokáinak a szerb deszpota cím használatát, és birtokokat adományozott nekik, feltételezhetően ilyen módon akarta megnyerni az ekkor már tömegesen betelepülő szerbek bizalmát, ez azonban nem jelentette azt, mintha az utolsó Brankovicsok a magyarországi szerbség mint etnikum fölött valamilyen hatalommal rendelkeztek volna. A szerb deszpóták joghatósága csupán a birtokaikon élt, valamint katonai és udvari szolgálatukban álló szerbekre – és nem szer-

Janicsár kanócs puskával

bekre – terjedt ki. Az utolsó Brankovicsok, a többi magyarországi főúrhoz hasonlóan részt vettek a XV. század utolsó évtizedeinek magyarországi politikai eseményeiben. Brankovics János és II. György a Mátyás király halála utáni dinasztikus küzdelmekben Korvin János oldalán harcoltak. II. Ulászló megbízásából, de valószínű személyes birtokpolitikai okokból is közreműködtek ugyancsak Ujlaki Lőrinc herceg, egyébként szomszédjengedelmességre szorításában. Mindez arra mutat, hogy a Brankovicsok beépültek a magyar főúri rendbe és avval érdekösséget alakítottak ki.

A szerb egyház azonban, mivel a Brankovicsok védnökei és jötevői voltak, mégis a magyarországi szerbek és egyáltalán a szerb nép vezetőinek tekintette és mint ilyeneket külön tiszteletben részesítette őket. Ez a tisztelet fokozatosan fejlődött onnantól, hogy „Isten kegyelméből” deszpotáknak címezte őket és számon tartotta deszpotaságuk éveit odáig, hogy az utolsó Brankovicsokat, valamint apjukat István és anyjukat Angelinát, egyébként Arianita Komnenosz albániai főúrlányát a szentek sorába iktatta. A Brankovicsok ugyan a XVI. század elején (1502-ben) Jánosban férfi ágon kihaltak, Iona lánya révén II. Rákóczi Ferenc is e család és rajta keresztül Lázár fejedelem leszármazottja volt.

Az előbbieknél eggyel alacsonyabb társadalmi lépcsőfokon foglalt helyet a Jaksicsok és Belmúzevicsék főúri csa-

ládja. Ők még a Brankovicsok utolsó generációja előtt telepedtek Magyarországra és léptek Mátyás király szolgálatába. A Brankovicsok, Jakscsok és Belmuzsevicek a született vagy más honosított magyar főurakhoz hasonlóan saját bándériumokkal, melyeket gyakran személyesen vezényeltek, gyarapították a magyar királyok hadrendjét. A harcműző különösen Vuk deszpota és a Jakscis fivérek: István és Demeter tünnek ki. Egyesek közülük ezentúl diplomáciai küldetésben képviselték Mátyást és II. Ulászlót. Mátyás király érdemeikért, Vuknak a szerémmegyei Ördögöt és Kölpényt, valamint Fejérkő várát és a bátonostori Tóttósok szlavóniai birtokait, a Jakscsoknak a nagylaki, a Belmuzseviceknek pedig a temesmegyei sásvári uradalmat, valamint Fejér- és Feketeegyház bácmegyei falvakat adományozta. Az említettek kivül Magyarországra települtek más, kevésbé jelentős vagy ismert birtokosok, mint az az 1429-ben említett Vladisláv szerb „báró”. A XVI. század harmincas éveig a Jakscsok és Belmuzsevicek szintén kihaltak férfiak. Leányági leszármazottaik pedig nem utolsó sorban magyar nagybirtokos családokkal házasságok össze. (pl. Dócziakkal, Bánfiakkal, Kendiekkal)

A szerb főurakat követte alacsonyabb rangú nemesekből álló familiárisaik serege. Már Lázárevics István és I. Brankovics György kíséretében kerültek ilyenek Magyarországra. Ezek sorában kell megemlítenünk Braján Torontál-megyei (al)-ispánt, Szeptán és Vlatko világosvári nagyurait, valamint ez utóbbi helyettesét, Brajislávot. A főurakhoz hasonlóan az alacsonyabb rangú szerb nemesek is szereztek birtokokat Magyarországon területén. Ezeket vagy uraiktól vagy a

magyar királyoktól nyerték. György deszpota udvarnagyai közül Bogdán protovesziárus és Radics cselník, aki a szerémmegyei Kölpényt is bírta, egy ideig birtokosok voltak Keve megye területén.

A szerb familiárisok megjelenése Magyarországon kiváltotta a magyar közpennesi réteg féltékenységet. Ez nem tűrhette, hogy betelepült idegenek elegyék előle a kenyeret. Ennek a rétegnek a követelésére hozta az 1439-es országgyűlés azt a határozatot, mely szerint a Magyarországon birtokos főurak, így Brankovics György is kötelesek birtokaikon született magyarokat és nem idegeket alkalmazni. Brankovics, akivel ezt az ígéretet többször megújították, úgy látszik kénytelen volt alkalmazkodni. Mindenesetre nem utolsó sorban ezzel magyarázható, hogy szolgálatában ettől kezdve nagy számban találhatók magyarok. A II. világháború előtt egy kiemelkedő szerb történész arra a következtetésre jutott, hogy a magyar nemesség a XV. században sovinszta volt. Ennek azonban ellentmond az a körülmény, hogy ugyanaz a nemesség hajlandó volt birtokain szerb jobbágyságot alkalmazni, nem is szólva, hogy maga is hűségesszen szolgált, még honfitársai ellenében is Brankovics György szerb deszpottal.

Ennek unokái: Vuk, János és II. György később majd ismét alkalmaznak alacsonyabb társadalmi rangú szerbeket hivatali szolgálatukban. Ilyen volt az utóbbiak kölpényi udvarbírája, Pozop Demeter, valamint Jarak és Ördög vármegyei: Damnyán Velmozsovcis és Vuk Golakovics. Ezekhez kell számítanunk egy világi írástudót, bizonyos „Ztepan literatum Rascianum Sirmiensem”, aki 1479-ben Vuk deszpottat képviselte a bécsi káptalan előtt. A familiárisok alsóbb rétege képviselte egyszersmind az átmenetet a felső társadalmi osztályokból a laboratóres rétegbe. Nem kell azonban azt hinnünk, hogy ez a rend a Magyarországra települt szerbek esetében egységes volt. Epp ellenkezőleg. Talán egyik rétegen belül sem mutatkoznak akkora vagyoni és társadalmi különbségek, mint éppen ebben a rendben, mely a többi feudális társadaloméhoz hasonlóan magába foglalta a gazdag kereskedők és a nincstelen jobbágyság csoportját egyaránt. Már fentebb említettük, hogy a szerbek egy része a magyarországi városokba települt. A délmagyarországi városok szerb lakosságára a XV. században először egy, Marchiai Jakab működéséről szóló 1437-ben kelet jelentés utal. Ezen az álta-

Jobbágyság földesuruknak adóznak

lános jellegű közléseken túl későbből egy egész sor várost ismerünk név szerint, melyről tudjuk, hogy volt szerb lakossága. Ilyenek a már említett Csörög- és Ráckeve-n túl Szászsebes és az 1522-ben elkezdett tizedajstrom által fennmaradt szerbnek németül névű lakosságának számáról, melyeket Erdőújvári Menyhért ugyan magyarnak tartott, Vásáros Vár, a mai Újvidék.

A magyar királyok által Ráckeve részére kiadott és megerősített privilégiumok tanúsága szerint a szerb hospesek hasonló jogokat és önkormányzatot élveztek, mint Magyarország más, legalábbis királyi birtokon épült városainak más nemzetiségű polgárai. Ilarion Ruvarac ugyan még elképzelhetetlennek tartotta, hogy a más vallású szerbek részt vehetnek volna pl. a katolikus plébánosválasztásban, ha azonban Brankovics György gyakorolható birtokain kegyúri jogokat, nem látjuk be, miért ne tehették volna ezt polgári rendű honfitársai Magyarországon.

A szerb városi lakosság egy része – a más nemzetiségűekhez hasonlóan – kereskedőkből állt. Ezek betelepülését megkönnyítették foglalkozásukból fakadó mozgékonyaságuk, valamint ugyancsak abból eredő korábbi kapcsolataik Magyarországgal. A magyarországi szerb kereskedőket egy 1502-ből származó francia feljegyzés mint olyanokat említi, akik habár hitelenek, érds másvallásúak, de szavatartók. Ezzel a kedvező véleményvel szemben Szerémi György diák a mohácsi veszt követő zűrzavaros időkben, amikor mindenki mást okolt az ország veszteségért, a török javára kémdéssel vádolta a magyarországi (budai) szerb kereskedőket.

A Magyarországra települt szerbek egy része, mai kifejezéssel élve – a mezőgazdasági termelőmunkában nyert foglalkoztatást. Ezek voltak alkalmasak azok a csoportok, amelyek az elhagyott helyeket ülték meg. A feudális jogban azonban az elhagyott föld sem gazdálalt. A jobbágyság pedig Magyarországon is, mint

A török kori szabadkai vár makettje

másutt a hűbéres Európában, jobbagyá tette a rátelepült. Ez a sors várt a jobbagytelekre települő szerbekre is, tekintet nélkül özházjából társadalmi helyzetükre. Újházjukban legfeljebb akkora változatlanságot tapasztalhattak sorsukon, hogy magyar földesurak jobbagyai is lehettek. Így 1466-ban egy oklevél a szerbeket mint a Marótiak jobbágyait említi. Az a körülmény, hogy ezeket így jelölték, „jobbagiones rascianos” arra mutat, hogy ennek a rétegnek a státusa azonos volt a magyar jobbagyok helyzetével. Más szóval ugyanazokat a terheket viselték, mint magyar sorsársaik. A szerb jobbagyok azonban mint telepesek eleinte kedvezményekben részesültek.

A szerbek számára kedvező körülmény volt, hogy a jobbagyok kizsákmányolásában a magyarországi feudális osztály nem volt egységes. A világi birtokosok új feltételek voltak az egyház tizedszedési jogára és igyekeztek azt minél szűkebb keretek közé szorítani. Számukra kapóra jöttek a szerb jövevények, akik Magyarországra településeikkor nem rendelkeztek természeli és így nem volt mi után tizedet fizetniük. A szerbek nem fizettek azonban tizedet később sem, mikor már bizonyos jövedelemre tettek szert. A magyarországi katolikus egyház a maga részéről minden lehető eszközzel igyekezett megvédeni tizedszedési jogát. Így 1468-ban a csanádi püspök a Szeri Pósa családot „propter decimam Rascianorum”, feltehetően mivel azok azt nem fizették, kiközösítéssel sújtotta.

Délmagyarországi másik végén a pécsi püspökség területén, az idetelepült szerbek tizedének kérdését a birtokos Maróti Mátyus és a püspök Janus Pannonius, Mátyás király és Vitéz János esztergomi érsek közvetítésével megegyezéses úton rendezték. E szerint az egyezmény szerint az itt letelepült szerbek kötelesek voltak az egyezmény megkötése után tizedet fizetni, de ennek a kötelezettségüknek csak fokozatosan kellett eleget tenniük úgy, hogy a teljes összeget csupán három év múlva kellett fizetniük. Ez az elv érvényesült később országos szinten a tized törvény alakjában is. E szerint azok a szerbek, akik tizedkötelesek, letelepülésüktől számított néhány év mentesek voltak a tizedszolgáltatás alól. Természetesen ez a szerb jobbagyok közül is csak azokra vonatkozott, akik természeli, illetve telekkel rendelkeztek. Akiknek telkük nem volt, azok magyar földnélküli paraszt társaihoz hasonlóan, de ismét letelepülésükhöz számított néhány év utánról kezdve kereszténypénzt, pecuniam christianian-

tatist fizettek. Ez volt a helyzet 1466-ban Maróti Mátyus fent említett szerb jobbagyaival is, akik ezek szerint földnélküliek voltak.

A világi birtokosok azonban, köztük Brankovics János szerb deszpota is, később megkísérelték kijátszani a törvényt, arra való hivatkozással, hogy jobbagyaik szerbek. Váradí Péter kalocsai-bácsi érsek, akinek egyháztartalmára területén élt a legtöbb szerb, fellemezte szavát a tized megtagadása ellen, majd mikor az eredménytelen maradt, II. Ulászló királyhoz fordult ebben az ügyben panasszal. Az uralkodó aztán meghagyta Sömi Józsának, a déli végek kapitányának, hogy a tizedet karháttal szedje be azokról, akik megtagadják a fizetést.

Nem kétséges, hogy a tized állami segédlet útján történt behajtása súlyosan érintette a szerb jobbagyokat, majdnem annyira, mint a magyarokat. Mindazonáltal nincs semmilyen adat arra, az utóbbi években egy Jugoszláviában megjelent szépirodalmi mű által terjesztett vélemény igazolására, mely szerint a magyar egyházi és világi hatóságok a szerbeket a tized fizetésére erőszakos térítéssel, tömeges vallásüldözéssel és kínzásokkal kényszerítették volna. Erre egyébként nem is volt szükség, hiszen a tized nagy részét közvetlenül az aratás után a tarlón fekvő termésből gyűjtötték be.

A másik véletlet az utóbbi időben szintén napvilágot látott véleményem jelenti, mely szerint Mátyás király azért részesítette tizedkedvezményben a szerbeket, mert ő maga, mint görögkeleti ősök ivadéka személyes rokonszenvvel viseltetett irántuk. Azt az annak idején szintén hangot kapott véleményt, mely szerint Mátyás humanista főlvilágosodott toleranciából részesített tizedkedvezményben a szerbeket azért, hogy lehetővé tegye számukra a saját vallású templomok építését, már 1942-ben megcáfolta Hadrovics László professzor. A világi birtokosok és az uralkodó magatartását ebben a kérdésben súlyos birtokpolitikai és honvédelmi érvek szabták meg. Ezeket a megfontolásokat legelőrebban az említett Janus Pannonius által kiadott oklevél fogalmazta meg:

Ezhez nem szükséges semmilyen további megjegyzést fűznünk.

A szerbek magyarországi templomaira, egyházi szervezeteikről és egyáltalán vallási életükre a XV. században egyébként igen kevés vonatkozó adattal rendelkezünk. A szerb főurak, úgy tűnik kezdetől fogva tartottak maguk mellett görögke-

Török főtiszt a mohácsi csata idejéből

leti vallású udvari papot. Ilyen papja volt Brankovics György Katalin lányának Varasdon, valamint unokájának Vókna udvarán. Belmúzeus Milos udvari papja Timóteusz Athosz hegyi szerzetes volt.

Nincsenek közvetlen adataink ebből a korszakból a magyarországi szerb templomokról és egyéb vallási rendeltetésű objektumokról sem. Brankovics György deszpota ugyan engedélyt kapott V. Miklós pápától kilenc görögkeleti monostor létesítésére Magyarországon, de nincs rá adatunk, megvalósította-e legalább részben erre vonatkozó tervét a deszpota. A magyarországi szerb egyház feltételezhetően elsősorban a korábban betelepült és kultikus objektumokkal már rendelkező románok és esetleg rutének templomait és temetőit használta. Így történhetett ez pl. az egyébként egy időben Brankovics birtok Vajdaság környéki szerbek esetében. Ennek az uradalomnak a területén szerb templomról nem történik említés, „ecclesias volachales”-t, oláh egyházakat azonban már az 1440-es évek elején említettek a források.

Ezt valószínűsíthető továbbá az a körülmény, hogy legalábbis a XV. század hetvenes éveiben a magyarországi román egyház a nándorfehérvári (belgrádi) metropolita joghatósága alatt látszik állani. Nem szabad szem elől tévesztelnünk a magyarországi szerb- és román egyház legújabb időkig tartó szervezeti összefüggése mellett azt sem, hogy a román egyház ugyancsak a közelmúltig liturgiájában az egyházi szláv nyelvet használta. Azokon a vidékeken viszont, ahol a szerbek előtt nem volt görögkeleti vallású népesség, ott egyházuk valószínű a katolikusok által elhagyott templomokat (és kolostorokat) vette használatba. Ezt látszik igazolni a közvetlen adatokon túl az a körülmény, hogy a fruskagorai szerb monostorok jó része magyar egyházi intézmények birtokán keletkezett.

Jobbagyok dézsmát fizetnek

A szerbek, mint szakadárak, tömeges betelepülésük kezdetén magukra vonták egyes katolikus körök gyanakvását és féltékenységét. Marchiai Jakab, valamint eleinte Kapisztrán és Hunyadi János erőszakos eszközökkel történő katolizálásától sem riadt volna vissza. Ez azonban úgy látszik csak a katolikus földesurak birtokain élő görögkeletiekre, köztük szerbekre is vonatkozik, mert Brankovics György saját birtokaira mentességet szerzett V. Miklós pápától. Kapisztrán János ezt ugyan megkísérelte V. Miklós utódával III. Kálit pápával visszavonni, de minden jel szerint eredmény nélkül. Ugyanekkor a ráckevei szerbek háborítatlanul bírták itteni, korábban katolikus templomot.

A magyar uralkodó körök többsége felismerte a szerbek esetleges vallásüldözéséből származó veszélyeket, és szem előtt tartva saját érdekeit, rövidesen türelmesebb álláspontot helyeztekett. Ennek sikerült a római szentszékeset is megnyernie. Mátyás király közbenjárása IV. Sixtus pápa 1477-ben elismerte a görögkeleti keresztység érvényességét, megengedte a katolikus papoknak a szerbek lelki gondozását és megtiltotta a vallásuk miatt történő zaklatásokat. Így a magyarországi szerbek vallásszabadságát a legfőbb katolikus egyházi fórum is elismerte.

A magyar társadalom toleráns álláspontjának köszönhetően Magyarországon szerb egyházszervezet jött létre, melynek élén, mint már láttuk, a nándorfehérvári (belgrádi) metropolita állott. Mindazonáltal ez a szervezet csak lassan ereszett Magyarországon gyökert. A XV. századból közvetlen adatok alapján csupán három magyarországi szerb templomról bírnak tudomással. Ezek a kölpenyi, a zalánkeményi és a ráckevei. A legrégebb szerb fruskorai kolostort, a krusedolti 1512-ben emelték Brankovics János és Angelina, itt helyezte el István és II. György erkeiként tisztelt temetőt.

A magyarországi szerb egyház azonban nem csupán egy vallási intézmény volt, hanem a betelepült szerbek egyetlen

közös szervezete. Papjai nemcsak egy társadalmi rend, hanem ennek a közös szervezetnek is tagjai voltak. Elsősorban ez magyarázza meg a szerbek ragaszkodását egyházukhoz és papjaikhoz. Az idők folyamán a tekintélyesebb szerb családok lehenyalásával vagy kihalásával az egyház jelentősége a szerbek szemében csak nőtt. Neki tudható be, hogy a Magyarországra települt szerbek annak ellenére, hogy alattvalói lettek egy katolikus és más nemzetiségű királyságnak, nagy tömegükben megőrizték nyelvüket, vallásukat és szokásaikat, nemzeti létük alaplétezőit.

A XV. században Magyarországra települt szerbek óhajukból magukkal hozták ingó anyagi javaikon túl, mint már említettük, vallásukat, nyelvüket és szokásaikat, más szóval kultúrájukat. Ezt Magyarországon újabb elemekkel gazdagították. A XV. században Magyarországra települt szerbek kultúrájáról azonban nagyon keveset tudunk. Ennek a kultúrának az anyagi emlékei megsemmisültek a törökök hódítását és kilűzését kísérő háború pusztítás folyamán. – Az egyetlen ráckevei templom és néhány kéziratos könyv – kódex, valamint ikon az egész ami ebből a korból ránk maradt. Valamivel többet tudunk a szellemi javakról. A később lejegyzett szóbeli irodalmi hagyományokból arra következtetünk, hogy a Magyarországon települt szerbek nyelvüket magyar szavakkal gyarapították. A magyar történelem kiemelkedő alakjai pedig a szerbekkel elvegyült szerb eposzok hőseivé váltak.

Azokban, ha a XV. században Magyarországra települt szerbeknek sikerült is megőrizniük számos téren egységüket, politikailag és társadalmilag továbbra is megoszottak maradtak. Ez a körülmény világosan kifejezésre jutott az 1514-es magyarországi parasztháború idején.

Nagy (Veliki) Radoszláv és sorsának vele egyenmenetiségű társai, valamint a zalánkeményi sajkások egy osztága élükön István vajdájukkal a felkelők oldalán harcoltak. Némely szerb kisnemesek, magyar rendtársaikhoz hasonlóan kényeszerből csatlakoztak a lázadókhoz. Ezek pedig nemzetiségre való tekintet nélkül pusztították a magyarok, így a Jaksicsok birtokait is. A Török Imre parancsnoksága alatt álló nándorfehérvári szerbek viszont tevékeny részt vettek a pórlázadás kegyetlen elfojtásában. Közismert tény az is, hogy Dózsa Györgyöt a végzetes temesvári csatában Petrovics Péter elmagyarosodott szerb származású főúr rántotta le lováról. Bózsó zalánkeményi diák pedig, egy szerb nyelven írt lapszerű jegyzetben elárta a keresztelés emlékét.

Végkövetkeztetésként megállapíthatjuk, hogy a XV. században betelepült szerbek valamennyi rétege fokozatosan a megfelelő magyar társadalmi renchez hasonlított. Más szóval ki-ki közülük hivatása szerint szolgálta új hazáját. Nyugodtan mondhatjuk így, mert korabeli adatok tanúsítják, hogy a szerb jövővénnyé saját honuknak tekintették Magyarországot, elsősorban Délmagyarországot. Ennek ellenére azonban ugyancsak hiteles források szerint szívük mélyén továbbra is visszavágytak szülőföldjükre és a középkori szerb állam, Dusán császárságának közeljövőben történő helyreállításáról álmodoztak. Ez a kettősség azonban nemcsak a XV. században, hanem a később Magyarországra települt szerbek többségének is jellemző vonása maradt.

* Részlet a szegedi múzeumban 1990. október 17-18-án tartott tudományos konferencia bővített anyagából, amely A szerbek Magyarországon címen jelent meg, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 1991.

1521. augusztus 29-én a török bevette Nándorfehérvárat (Belgrád), amelynek Török Bálint volt a bánja

A középkori Himesegyház

KOCSIS Antal

Himesegyházzal mint településsel az eddig ismert dokumentumok alapján írott formában először 1452-ben találkozunk. Ez Mátyás király 1452. február 16-i keltetésű adományozási levele, melyben édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozza Himesegyházat több környékbeli településsel együtt.¹

Himesegyház pontos földrajzi fekvését egy 1763-ban készített kéziratok térképének köszönve ismerjük. A térképen fel van tüntetve az akkor már csak templomról, amit azonosítani tudunk a mai térképeken és a terepen. Ez a mai Lipár közelében, a Duboka-völgy és egy észak-dél irányú oldalvölgy találkozásánál van.

A település létrejötté, az egyházközség megalakulása és a templom felépítése nagyobb múltat tekint vissza. Ezt erősíti meg a környékben található, már ismert Árpád-kori, középkori településekkel való hasonlóság. Például a völgytől (Obornacától) mintegy 1000 méterre délkeletre fekvő Türolf, a Topolyától két kilométernyire délre levő Bajcs, vagy Kis Hegyesről északnyugatra, kb. 4 km-re található Nagy Hegyes.²

A templom és a körülötte levő temető, majd az ezt felőlő falu egy földnyelven helyezkedett el. A felszínen található cseppérábrák többségükben középkori vörös edénymaradványok. A téglatorlékek szintén a már említett települések téglatorlédekire emlékeztetnek. Valószínűleg Árpád-kori és középkori eredetűek.

A falu neve arra utal, hogy itt létezett egyház, azaz templom állt. Ezek után abban is biztosak lehetünk, hogy a falu egyházközsége az 1400-as években már létezett. Megsemmisülése az 1541-es Sulejmán vezette törökkel való idejére tehető.³

A már említett 1452-es Mátyás király adományozási levelén kívül (különböző elírással, eltorzítással) Himesegyházát a következők években említik a dokumentumok:

1504.⁴

1520/21.⁵

1543-ban a kalocsai érsekség dézsmalajstroma.

A dézsmalajstromnak az ide vonatkozó kivonatos részlete a következő Anno 1543. Conscriptum Urbium et Bachienis Juxta quod tempore Turcio sua Praesentium.

....Bajsa 24 Frt és egy pár csizma, Feketics 16 Frt, HEMURICS 14 Frt, Kis Hegyes 9 Frt, Nagy Hegyes 24 Frt, Szürdök 12 Frt, Szekics 7 Frt, Topola 7 Frt.⁶

Az 1650-es évben újból szerepel a falu a kalocsai dézsmalajstromon. Részlet az adózó településekről és adóikról:

....Bajsa 24 Frt, Feketics 16 Frt, Felső-Hegyes 16 Frt és egy pár csizma, HEMUSICS 14 Frt, Kis-Hegyes 9 Frt, Likas 7 Frt, Nagy-Hegyes 24 Frt.⁷

Szirmai Péter jószágigazgató 1652. március 22-én készített feljegyzést Weselenyi Ferenc úrbéri járandóságairól, amit Mihalek Miklós uradalmi tiszt hajtott be. Részletek a naplóból.

Urbarium banorum Comitiss Francisci Weselenyi etc. Urbarium banorum et Praedialium. (A füléki uradalom és a hozzácsatolt helységek és puszták részirtókainak úrbéri jegyzéke.

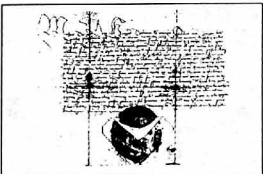
....Szeketicsiek laknak nagy helyen. Adóik egy pár karmazsin csissma. Kishégyessiek, 4 vannak. Adóik egy pár karmassin csissma. Item egy pár Papucs kapczáastol. Item ket sayth. Henusztik vadnak nr. 6. Fizetnek ket pár veres karmazsin csissmat. Item egy papuczt kapczástol. Nagyhegyessiek no 3 ház jobbagy. Adóik egy pár karmazsin csissma. Egyház Daru toll. Item egy sayth. Feketicsen No 2 ház jobbagy. Adóik egy pár karmazsin csissma. Item egy sayth.⁸

Garantszentbenedeken 1665-ben gróf Weselenyi Ádám javára a következő bácskai településeket vezették be (részlet):

2. Nagy-Hegyes, Feketicz, és Kökút.

4. Földvár, Also-Kúla, Czienienka, Feketicz, Kis-Hegyes és Hemusity.⁹

Hogy a törökkel való ideje alatt melyik valóságos törzshöz tartozó nép lakott a faluban (katolikus, görögkeleti katolikus, mohamedán)? Hogy újra feléledt-e az egyházi élet? Erre nehéz választ adni. Azt azonban az említett okiratokból látjuk, hogy itt az adó, vagy ahogy akkor nevezték a harácsot a török adószedőknél kívül a kalocsai érsekség is szedte. Sőt az eszékma-gyarszagra húzódtott földesurak is behajtották a maguk járandóságát.

Mátyás király 1458. évi levele a szabadkai kunokhoz

A zentai csata után (1697) a törökök és a nekik behódolt népek elmenekültek a vidékről. Az üresen maradt falvak betelepítése (helyenként hozzátelepítése) már az 1750-es években megkezdődött. Himesegyház, azaz most már mint Emusics pusztá területén az 1783-ból való térképen a völgy partján 42 szállás van bejelölve. Igencsak figyelemre méltó az 1771-es térképleírás következő mondata. „Az itt magukot topolyaainak tartó lakosok élték.” Ez már azért is feltűnő, mivel a Topolyára betelepített lakosság saját házait de magát a falut sem bírta rendezni erre az időre. Ezek után felmerül a meg nem válaszolt kérdés. Kik ezek a Topolyaiek? Talán őket üzték ki otthonaikból a török uralom alatt az idevándorolt telepesek?

A település életében az újabb nagy változás 1801-ben történt. Ekkor Kray Pál báró a szállások összevonásával létrehozta az Emusics-uradalmat.

Himesegyházról más érdemleges dokumentumot nem találtunk, de ezekből is kitűnik, hogy őseink telepedésükkor topográfiaiag nagyon jól választottak.

Ma ezen a helyen a Lipár nevű falucska áll.

Források

1-Magyar Országos Levéltár, DL 15703.

2-7 Nap, 1994. december 28. 8-ik oldal. Közép-kori település Gúnaras-Völgyben (?). Kocsis Antal-Sárvári V. Zsuzsa

3-Gaspar Ulmer, Posed Bajsa, Spahije I kmetoivi 1751-1849, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1986, 10-11-ik oldal

Kocsis Antal, Kézirat, Bajcs és Fibajcs vagy Bajsa és Kisbajsa topográfiai elhelyezkedése

4-Maronka János-Virág Gábor, Kishegyes 225 éves, 1994, Logos, Szabadkai íróközösség, 219-220-ik oldal

5-Szekeres László, Középkori települések Északkelet-Bácskában, Fórum, Újvidék, 1983, 40-ik oldal.

6-Szakály Ferenc, Virágok és hanyatlás 1440-1711, Háttér lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990.

7-Szekeres László, Középkori települések Északkelet-Bácskában, Fórum, Újvidék, 1983, 28-ik oldal

7-Uo. 28-ik oldal

8-Dr. Dudás Gyula, Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája, I. kötet, Zombor, 1896, 256. oldal

9-Uo, 260-ik oldal

10-Uo, 264, 265, 266-ik oldal

11-Uo, 252-ik oldal

-Gyetvai Péter, A Tiszai korona-kerület településtörténete, Kalocsai-Borovszky Samu, Bács-Bodrogh vármegye Országos Monográfiái Társaság, Budapest, 1909. I. kötet, 9. oldal.

12-Harkai Imre, Topolyai építészete, Fórum Újvidék, 1991., 18. oldal

ANNO MDCCCXC/Május hónap első csütörtöke... Szabad majálisok rügyfakadása

DIETRICH Gyula

A nyomdászok régóta megülik május elsejét, a tavasz ünnepét. Kora reggel csoportban templomba mentek, kiránduláson vagy az egyesületben tartották meg az ünnepélyt. A szabadkai nyomdászok pedig szervezeten vettek részt a munkássztyálya közös megmozdulásaiban. Május elsejei felvonulások, bérkövetelések, tüntetések, sztrájkok, kizárások, továbbá a népfelszabadító mozgalom – mindezek az események a nyomdaipari dolgozók fontosabb lépéseit rögzítik. Végül is a mozgalomban forradalmi eszmények győzedelmeskedtek.

Ez az írás emlékezés az első munkássztyára, az akkori Európa legnagyobb falujában kialakuló majálisok rügyfakadása. Tizenhat nyomdász elindult – ez a történet kezdete és az előzmények leltára, száztíz éves távlatban az akkori események visszhangja. A II. Internacionálé 1889-ben Párizsban megtartott kongresszusán született határozata után a következő évben Szabadka legöntudatosabb munkásai, nyomdászai először ünnepelték meg május elsejét, a munka nemzetközi ünnepét.

Április 26-án a polgármester értesíti a helyőrség parancsnokát: - „Szabadkán nincs elég rendőr, és a kilengések elkerülése végett május elsejére reggel négy órától éjfélig két gyalogos- és egy lovas-század készenlétségbe helyezését kérem.”

Már néhány nappal előbb forr valami a levegőben, az események pedig gyorsan peregnének.

A Szabadság hírlap egy nappal később közölte: - „A szabadkai sajtó munkásai, mint értesültünk ez év május elsejét megünnepelik, s ez alkalommal a reggeli órákban egy szűkebb körű kirándulást rendeznek Palicsra. (...) E tisztes ipar megérdemelné a magasabb színvonalra való emelkedést.”

Az első érdemi cikk: múlt század végi előzmények a szabadkai nyomdászok mozgalmáról. A Szabadkai Közlöny tudatja az olvasóval: „... megünnepeljük május elsejét, úgy mint azelőtt is, zenés ébresztővel, de mégis igen csendesen.”

...Tizenhat nyomdász útja, 1890-ben

Szabadka, 1890. V. 1.

Az események időrendi áttekintése

Anno, Domini MDCCCXC; kirándulás rendőrökkel..., és a szabadkai nyomdászok tizenhat főny csoportja felvonulást szervezett, ... jelvényeiken ez a felirat állt: „Mindannyian egyért – Egy mindannyiért!”. A felvonulók követelték, hogy a 14 órás napi munkaidőt csökkentsék 8 órára, és szüntessék be a vasárnapi munkát.

Petkovics Kálmán dokumentumriportja, a „szabadkai műfaj”-ból: „A vörös kórkáros csoport vidáman indul az aluljáró felé. A vasúton túl, a mai Kertváros területén kórkárosok, jobbra-balra a szőlők és gyümölcsösök között épülő házak, de az úttest jórészt kezdetlen, hepehupás, a mély keréknyomok között fűcsomók, a kiserő árkok partján dúsan virul a gaz. Kilométert járnak a vasúttól mikor valaki viszszaáll a közbe, de elkiáltja magát: - Jönnek az Andráskók!”

A régi törvényszék telken nagyban folyik az építkezés. Az állványok mögül felülnek a lovasok, s vágatnak az aluljárón át végig a Palicsi úton. Mikor utoléri a nyomdászokat, lelassítanak, és lépésben követik a menetet. Palicsig hosszú az út, hogy mi történt közben, nem lehet pontosan tudni, de bizonyos, hogy a rendőrség beavatkozik, zaklatja a munkásokat.”

»8-8«

Nyilvánvaló volt, nem lesz május 1-e felülről jóváhagyott munkaszüneti ünnep, szabad felvonulásokkal. A hatóság fokozni akarta a félelmet, hogy így hátszéllal léphessen fel a munkások ellen. A komoly rendőri és katonai előkészületeket nem zárta városunkban „véres forradalom”. A munkások 1890. évi májusi menetét a lovasrendőrség osztalta fel. Tizenhat munkás ünnepelte meg vidékünkön először a munka ünnepét, a hatóság szigorú tilalma ellenére. A feloszlott csoport Palicsra újra találkozott, tagjai feltűzték jelvényüket és csendesen tüntettek. Ezen a napon Palicson és a Sétaleendőben „a szokottnál több kiránduló volt”.

Az „ünnep” után a Szabadkai Hírlap tudósítójától: „A munkások közül valami 15 nyomdász és egy könyvkötő tartott ünnepet, s ez abból állott, hogy korán reggel kimentek Palicsra, útközben lovas rendőrök felszólítására a feltűzött jelvényeket zsebbe tették, s Palicson ismételve az ezek átadására felszólító rendőrnek nem adtak oda.”

A nyomdaműhely és az újságkészítőség egy fedél alatt volt. A tudósító nyomdász büszkén mondhatta „ott voltam az első május elsején!”

Különb az 1890-es adatokból kitűnik, hogy Szabadkán négy nyomda működik és csak öt tanult nyomdász van alkalmazva. A többi személyzet segédmunkaerő vagy a tulajdonos rokona. A munkaidő reggel 6-tól este 6-ig tartott. Minden nap 11 órát dolgoztak, déli ebédszünettel. Ünnepnapokon is folyt a

Amikor virradt..., a munkásság tömege 1929-ben

munka a nyomdaműhelyben, úgyszintén vasárnap és vásári napokon is.

1891.

„Az előző évben csak tizenhat nyomdász tüntetett. Hányan készültek most?” — írja egyebek között A kérdőjeles ember című dokumentumrportban Petkovics Kálmán, — „Bittermann József, a Katolikus Legényegylet alelnöke és a legpatinásabb szabadkai nyomda tulajdonosa a plébánosúr kérésére összehívja segédjeit. — Meg ne történjen — mondja —, hogy valaki közületek május esején nem jön be dolgozni! Aki szocialistákkal tart, szedheti a sátorfáját... Mehet.”

A Bittermann-nyomda munkásai nem ünnepelnek 1891-ben. A többiek igen!

Az akkori idők jelentősebb eseményei közé tartozott, hogy a rossz életkörülmények miatt grafikusaink 1891-ben is sztrájkoltak. A szabadkai nyomdások már 1900-ban kisebb csoportba tömörültek, nagy hatást tett rájuk budapesti szakszervezetek politikai sztrájkja.

1903.

A múlt század végén az egyetelen belüli csoportok és szakszervezetek jöttek létre. Szakszervezetek, illetve a nyomdász szakszervezetek elődjei, különféle segélyező-egyletek vagy társaskörök; így alakult ebben az évben a szabadkai csoport.

A hivatalosan megalakult KÖNYV-NYOMDÁSZOK ÉS BETÜNTÖKÖK SZAK-EGYESÜLETE a mai Zombori út 22. számú házban székel. Első elnöke Reich Lipót volt, vezetőségi tagjai: Bába Imre, Strubel István és Molnár József.

Az akkori sajtóban nem találunk sok adatot, de az idősebb nyomdások vallomása szerint városunkban 1890-től rendszeresen megemlékeztek a munkásság ünnepéről.

A munkásság helyzete súlyos volt, a nyomdásoknál az egyik sztrájk, kizárás

A szabadkai RADNIČKI Munkássportklub labdarúgócsapata tornagyőzelemmel ünnepelte május elsőjét 1928-ban

a másikat érte. Közös tüntetéseken, megmozdulásokban a szabadkai nyomdások is részt vettek. Az államhatalom nem tudta megállítani a munkások közös akcióját. Bár a munkás-összejöveleket tiltották, nem akadályozhatták meg létrejöttüket. Városunk nyomdász-szakszervezetének a két háború közötti időszakban kifejtett jelentősebb aktivitásai: hat sztrájk; 1920-ban, 1924-ben, 1927-ben, 1928-ban, 1932-ben és 1936-ban és két kizárás (a Minerva-i Lock out és egy kisebb méretű 1925-ben).

Minden május elsőjén, a munkások által összefogásának ünnepén volt a legnagyobb méretű tiltakozás a munkanélkü-

liség és a terror ellen. A munkásság beosztotta a munkát, Szabadkán napokig nem csendesedtek le a mozgalom hatalmas hullámai. Nem jelentek meg újságok, mert a nyomdások is sztrájkoltak.

Forrás:

Május száz éve. Szabadka 1990.

A szabadkai nyomdaipar 125 éve, 1969. Helvetián év a nyomdások szervezett mozgalmában, 1980.

Felvételek és mellékletek az Arhiva DIETRICH Archivum nyomaipari értékgyűjteményének állományából.

Id. Dietrich Gyula a csoportképek készítője. Korabeli felvételeiből a család létrehozta a DIETRICH-archívum elnevezésű fotodokumentumgyűjteményt.

A százéves emlékből dokumentumok maradtak: „Szabadkán a munkás-felvonulást és megtartását betiltom...”

Részen értékelés, egy az akkori utóhangok közül: Lazar Mamučić polgármester a „Jeza-jáslról” 229/eln. szám alatt jelenti:

Méltóságos Főispán Úr!

Hivatkozással a folyó évi 302/ res. szám alatt kelt magas rendeletére, tisztelettel jelentem, hogy a május 1-ére Európaszerte tervezett munkástüntetésekkel szemben az előző óvintézkedések Szabadkán is meglettek akként, hogy egy század lovaság és két század gyalogság készenléti szolgálatra kérelmet a katonai hatóságtól, azonban csak a laktanyában lévő összpontosítva, a közönség előtt semmi feltűnést nem okozott.

Jelentem továbbá, hogy 15 nyomdászsegéd kivételével az összes munkások munkában voltak, eme tizenöt nyomdászsegéd pedig jelvényvel ellátva Palics fürdőbe tett kirándulást, azonban egész csendben, tüntetés nélkül mulattak Palicson, s teljes rendben jöttek vissza a városba is, az ezen felirással Május 1. 1890. Mindannyian egyért. Egy mindannyionkért” — jelvények azonban a rendőrség által eltávolítottak. Egyáltalán ezen a napon a városban sem tüntetés, sem munkágyűlés nem volt, ilyen nem kéreltet, s egyetlen kihágás sem történt.

Szabadkán, 1890. május 3-án

Mamusch Lázár
polgármester

Dokumentum: Május százát éve 1890-2000., Szabadkán

Régi szabadkai majálisok a Sétáerdőben

Ki volt báró Rudics József, akinek nevét Szabadkán egy egész városrész viseli?

KUNKIN Zsuzsanna

Nem csak az idős szabadkaiak körében megszokott dolog, de a fiataloknál is, hogy ha Szabadka belvárosának arról a részéről beszélnek melyet a zsinagóga előtti tér, az Október 10. utca, a Matko Vuković és a Fellegi utcák fognak közre, egyszerűen csak Rudicsot mondanak. Helynév lett a város híres családjának vezetéknévéből, az első szabadkai báró nevéből, aki a maga korában is sokat emlegetett személyiség volt.

Rudics József 1792-ben született Szabadkán. Családjá 1756-ban nyerte el címeres nemeslelét Mária Teréziától. Birtokait Almás határában voltak; innen kapták nemesi előnevüket. Amikor Ferenc osztrák császár és magyar király (1768-1835) fegyverbe szólította a vármegyék nemességét 1808-ban I. Napóleon ellen, a Rudics család hat felszerelt lovaszt ajánlott fel. Az 1860-as években a földbirtok, mely tulajdonukban volt 1600 holdat tett ki. Ez a család legismertebb tagjának, id. Báró almási Rudics Józsefnek köszönhető, aki tervszerű gazdálkodásával szerezte meg rokonainak birtokait is és azokat egy egységes uradalommá alakította. Bárói rangját 1854-ben nyerte el. Azon ritka szabadkai gazdag polgárok közül való volt, akik a múlt század első felében egyetemi tanulmányaik befejeztével a doktori fokozatot is elnyerték. A filozófiai is tanult jogász doktor a pesti egyetem jogi karának tagja és a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja is volt. Szabadka meg a vármegye politikai életében évtizedeken át kivette a részét mint többszörösen megválasztott főispán és országgyűlési képviselő, valamint a kultúra és tudományok önzetlen mecénása. 1860-ban a Magyar Tudományos Akadémiára 2100 koronát hagyományozott. Gazdag magánkönyvtára – melyet többek között egy díszes kódexszel is gyarapított (a kódexet Rudics-kódexnek nevezték el) Pestre került.

Báró Rudics József meghitt barátságban volt Kisfaludy Károllyal, kinek

Báró Rudics József

1822-ben szerény anyagiakkal induló folyóiratát, az Aurort, jelentős támogatásban részesítette. Kisfaludynak van egy Betegek c. vigjátéka, melyben saját hipohondriáját gúnyolja ki. Ebben a művében, melyet 1825-ben írt, barátjáról, Rudics Józsefről is megemlékezik. A darab szereplői közül Kistély Károly maga Kisfaludy, Rudhazy József pedig Rudics József.

Az irodalompartóló jogtudor maga is kísérletet tett arra, hogy saját kiadásában megjelentetett verseivel – melyeket két kötetben, Hervatag fűzér címmel Pesten adott ki (az első 1857-ben, a második 1870-ben) – beírja nevét a magyar költők sorába. A kísérlet azonban csak kísérlet maradt; Rudics főispán, mint költőt, nem tartja számon a magyar irodalom, mint ahogy nem tartja költőnek pacséri Rezsni Jánost sem, aki Rudichosz ódát írt ez utóbbinak újból főispánna való megválasztása alkalmából, egy keltezetlen apró nyomtatványon, valószínűleg 1861-ben. Arról a negyvennyolcas Rezsny Jánosról van szó, aki 1849-ben Vörösmartyval és

Táncsicsal Magyarország demokratikus köztársasággá való átalakításán fáradozott, és mint Omoravica küldötte vett részt a magyar parlament munkájában. A „Hajnallik immár Hunnia téreín” kezdetű ódát eképp ajánlja Rezsny János, a későbbi zombori ügyvéd a főispánnak: „Méltóságos almási báró Rudics József Úrnak, arany sarkantyús Vitéz., cs. K. Udvari Tanácsos és Bács-Bodroghy törv. Egyes. Vármegyék Főispánjának, több Lovagrend Vitézének midőn a fennmíczelt Megyék alkotmányos főkörmányzóit Székét ismét elfoglalná, legmélyebb tisztelettel ajánlja pacséri Rezsny János hites ügyvéd.”

Id. Báró Rudics József 1879-ben halt meg. Halálhírért nem csak a helyi lapok írták meg. Az Újvidéken megjelenő Újvidék c. politikai, társadalmi, közigazgatási és közművelődési hetilap 1879. augusztus 31-én vezércikk helyett Rudics József halálhírért és életútját közli. Utolsó útjára Szabadka, Zombor és Baja városok előjárósága mellett tiszteletoke óriási tömege kísérté.

A madarasi tanyavilág története Bajmokon

MOJZES Antal

Bajmok földrajzi elhelyezkedését könnyű meghatározni, hiszen Szabadka és Zombor városok, valamint Bácstopolya és a jugoszláv-magyar országhatár között terül el. Valamikor, az első világháború előtt, határos volt a mostani magyarországi Bácsalmás, Madaras és Katymár falvakkal is. Az első világháborút követően azonban a trianoni békeszerződéssel az említett három település Magyarországhoz került, Bajmok viszont az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén, illetve Jugoszláv Királysághoz lett csatolva. Az országhatár megvonásával azonban Madaras és Katymár községekből lett szántóföld csatolva Bajmokhoz, illetve az új országhoz. Ezekután Bajmokon azt a Madarasról lehasított határrészt madarasi tanyáknak, a Katymár Községhez leválasztott szántóföldeket katymári tanyáknak nevezték.

De kezdjük az elején.

Valamennyiünk számára ismertek az első világháború befejezésének körülményei. Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia és csatlósai elvesztették az első világháborút. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott. Magyarország a háború vesztes országainak táborába, Szerbia pedig az ellenkező oldalra, a háború győztes országai közé került. Az első világháborút követő, győztes és vesztes államok közötti, békeszerződést Franciaországban, Párizsban, Versaillesben kötötték meg 1919. június 28-án, de csak 1920. január 10-én lépett életbe. Magyarországgal viszont a Párizs mellett Trianonban kötötték meg a békeszerződést 1920. június 4-én, ami pedig 1921. július 26-án lépett életbe.

Ez a két békeszerződés jelentős következményekkel járt Magyarország területére, gazdaságára, népességére, egy szóval egész életére vonatkozóan.

Bácska, Bánát, Baranya, amely addig Magyarországhoz tartozott, a trianoni békeszerződés értelmében az új országhoz, a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz lett csatolva. Az itt élő délszláv lakosság vezetői mindent meg is tettek ennek érdekében. Megalakultak a nemzeti tanácsok.

Újvidéket a Vajdasági Szerb Nemzeti Tanács, Szabadkán pedig az itteni Szerb Nemzeti Tanács jött létre. A tanácsok határozataiban is foglalták a területek elszakadását Magyarországtól, valamint csatlakozásukat az új országhoz.

A versaillesi békeszerződés győztes országainak képviselőihez erről a vidékről, a bajai háromszögből is menesztettek küldöttséget, hogy meggyőzzék őket az említett területek, valamint a bajai háromszög Magyarországtól való lecsatolásáról. Ez a bizottság 1919. október 3-án ment Versaillesbe. A bizottság tagjai a következő személyek voltak: Szabadkáról Baško Rajić pap, dr. Martin Mitić képviselő és Vasa Dolinka főispán; Bácsalmásról pedig Franjo Piuković, Šime Rudić és Jovan Abramović; Bikitlyről Djido Josip Vuković; Katymárról Pavao Ispanović; Szántóváról Josip Velim; Felső Szent Ivánról pedig Petar Pekić. Azzal a témával kapcsolatos tárgyalásaik, hogy a bajai háromszöget a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolják, eredménytelenek maradtak.

Az volt a helyzet ugyanis, hogy közvetlenül a háború végén a győztes hadsereghez tartozó katonai egységek meghúzták a demarkációs vonalat. Így azt gondolták, hogy a bajai háromszög is az új országhoz fog tartozni. Ma már ismert történelmi tény, hogy a trianoni határokat térképen már jóval (kb. egy évvel) a trianoni szerződés előtt meghúzták, pontosan 1919. május 8-án. Ekkor persze egyoldalúan, a magyar fél meghallgatása nélkül jártak el. A győztes hatalmak, mint rendezési elvet, ekkorra már eljuttették a Wilson amerikai elnök által békécelként meghirdetett Önrendezkezési jogot.

Még a trianoni békeszerződés életbélése előtt — azaz 1920. augusztus 20-ig — áttelepült a menekültek egy része a bajai háromszögből. Azonban az áttelepítés Bajmokon azonban még 1921-ben is tartott, mindaddig, amíg meg nem vonták a határt. Ezeket a telepéseket optánsoknak hívták. Ebben az időben optánsok telepedtek le a bajmoki Rátán és az úgynevezett nagylegelőn, ahol később Mišicevo

település alakult ki. A bajmoki Rátára ekkor a következő nevű optánsok érkeztek Katymár, Gara és Bácsalmás területeiről: Malenić, Zorić, Petreš, Zelić, Piuković, Lendvai és mások. Erkeztek. Ezek horvát-bunyevác családok voltak, nemzeti identitásukat úgy kell felfogni, hogy az új országban saját nemzettel akartak együtt élni. Ugyanez vonatkozik az alakulóban lévő Mišicevo településre is.

Az országhatár kijelölését vegyes nemzetközi katonai bizottság végezte. Szabadkára ez a bizottság 1922. április 7-én érkezett a pesti vonattal. A bizottságban helyet kaptak magyar, angol, francia, olasz, japán és szerb tiszték. A szerbeket Vojin Čolak Antić tábornok képviselte. Rövid megbeszélést tartottak a városrészén, majd meghallgatták az óhajokat. Ezután a helyszínre vonultak, hogy meghúzzák az országhatárt.

A trianoni békeszerződés 29. cikkelye meghatározza a határendező bizottság összetételét, aminek az előző bekezdésben felsoroltak meg is feleltek. A bizottságoknak azonban szigorúan meg volt hagyva, hogy tartsa magát a szerződésben levő határozatokhoz, de lehetőség szerint vegyék figyelembe a közigazgatási határokat és a helyi gazdasági érdekeket. Vítas esetekben a bizottság döntött.

Mint azt látni fogjuk, a Bajmok-Madaras és Bajmok-Katymár között az országhatár meghúzásánál az utolsó mondat rendelkezéseit érvényesítették.

Bajmokra a határt megvonó bizottság, vagy talán inkább albizottság, egy kapitány vezetése alatt 1922. április 21-én érkezett. A bizottság a község házára ment és itt beszélgetést folytatott a bajmoki előjárósággal. Tárgyalás után ebéd, majd a határkövek lerakása következett.

Ezen a napon a bajmoki házakon zászlók lengtek. A szláv tulajdonosok házára a nemzeti színű szerb zászló, a magyar emberek tulajdonában levő házakra pedig gyászlobogó volt kítűzve, hiszen megtörtént a teljes lecsatlakozás. Sok magyar házból sírtak is.

A szóbeszéd szerint a határt meghúzó bizottság vezetője, egy százados, előbb a madarasiakkal beszélt. A madarasi bírótól állítólag „zsebpénzt” kért a határ meghúzására, ám a madarasi bíró szegény ember lévén nem tudott fizetni. Némi pénzt juttatás ellenében a kapitány a határt az alakulóban levő Rátá település elől húzta volna meg a szerb pravoszláv temető vonalán, majd a tavankúti út felé vezetett

volna. A bajmoki tárgyalás után „gazdasági” érdekeket helyeztet előtérbe és Madaras községéből, valamint Katymárból hasított le.

Ezzel a határmegvonással a tiszt nem a közigazgatási határt, hanem Bajmok gazdasági érdekeit tartotta szem előtt, így a madarasi kataszteri községből Bajmok javára 5,130 katasztrális hold földet hasított le. Ugyanez történt Katymárnál is. Katymár kataszteri községből 1,130 hold lett Bajmokhoz csatolva, így Bajmok kataszteri község 6,250 katasztrális holddal növekedett, miután Bajmoknak összesen 24,278 kataszteri hold földje lett. Bajmok Észak-Bácska egyik legnagyobb kataszteri községévé vált.

Attól kezdve a Madarasi Kataszteri Községből leválasztott határrészt maguk a tanyasiak, és a Bajmokiak is egyaránt madarasi szállásoknak nevezték: ez lett a madarasi tanyavilág.

A Bajmokhoz való csatolás idején az 5,130 katasztrális holdon mintegy 250 tanya volt.

A határmeghúzó bizottságot Bajmokban valóban le lehetett fizetni. Ez abból is látható, hogy a madarasi határban volt Noll földbirtokosnak egy nagy területű földje. A határmeghúzáskor ennek Bajmokhoz kellett volna kerülnie. A nagybirtokosnak sikerült „jobb belátásra” bírnia az albizottságot, minek következtében a birtoka a madarasi kataszteri község területén, illetve Magyarországon maradt. Ez a földterület mélyen benyúlt a bajmoki határba. Mivel ez a terület határszákhoz hasonlított, a határőrök, akiknek ezt örjáratkor meg kellett kerülni, „zsáknak” nevezték el. Csak a közelmúltban, egy jugo-

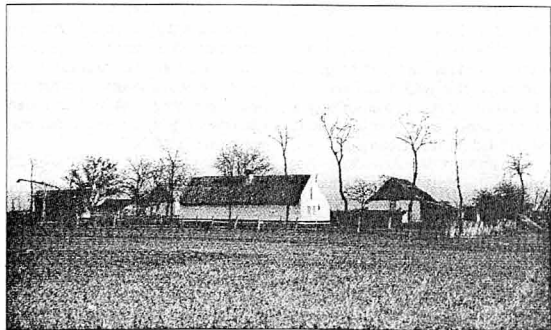
szláv-magyar határmódosítás alkalmával lett a zsák kiegyenesítve, így Bajmok kataszteri községhez került. Ezután a katonáknak nem kellett kerülniük a nagybirtokos földjét.

Miután a madarasi tanyavilág Bajmok kataszteri községhez került, közigazgatásilag az itt élő polgárok is ehhez a községhez tartoztak. Ez számukra némi gondot is okozott, mert ügyes-bajos dolgaikat (adó, posta, elhalálozás, születés, orvos, állatorvos, iskola és más ügyeket) itt kellett elintézní. A Bajmok-Madaras országot forgalmasabbá vált. Esős idő alkalmával az út különösen latyakos volt, így nehézséget tette a kocsik haladását. A gyalogosok az eperfák sora mellett külön gyalogutat tapostak ki, mivel sokan gyalogszerrel jártak Bajmokra hiszen a táv nem is volt túl hosszú, mindössze kilenc kilométer.

A csárda, mint a tanyavilág központja

A tanyasiaknak sikerült egy ideig fenn tartaniuk a kapcsolatot Madaras településsel. Ezt a kettős birtokosi viszony és a rokon i látogatások tették lehetővé. Kettős birtokosok azok a földtulajdonosok voltak, akiknek Magyarországon a madarasi határban is maradt földjük. Ezeknek lehetővé tették, hogy földjük megművelése céljából igazolvánnyal léphessék át a határt.

A tanyavilágban egyre nőtt az igény egy vásárlási, gyülekezési és szórakozási központ iránt. Erre szolgált a csárda. A csárda már a régi rendszerben is fennállt. 1933-tól 1954-ig tulajdonosa Gál József volt.

Bajmoki szállás

A csárdában az italkimérés mellett bolt meg báterem is, valamint külön szoba az idegenek elszállásolására. A söntés reggeltől késő estig működött, amíg csak volt vendég. A boltban a legszükségesebb cikkeket lehetett megvásárolni. A nagyobb bálakra a fiataloknál kívül általában a család aprajaja-nagya elment, hiszen ilyenkor senki sem akart a tanyán maradni.

A csárdában a világítást mécsessel, gyertyával, petróleumlámpával, karbidlámpával oldották meg, később áramfelfűtőt is szereztek. Néhány évvel ezelőtt a hadsereg villanyvonalat vezetett a kaszányáig, ekkor jutottak a tanyasiak is villanyáramhoz. Ezután a csárdában is ezzel világítottak.

A csárda mellett, de annak tulajdonában, daráló is volt. A tanyasiak ide hozták darálni a kukoricát a jószág részére.

A csárdában sokszor zajos volt az élet. A csárda világításával kapcsolatban egy dal is fennmaradt, így hangzik:

Madarasi csárdában

Ecet ég a lámpában

Madarasi legény a vendég

Madarasi legény berügött

Hazamenni nem tudott.

A csárdát 1854-ben Borics József vette át, őt később Garajszki Sándor követte. A csárda tulajdonost is váltott. Ma vadászaként van nyilvántartva, egyebek mellett a vadászok találkozóhelye is.

A csárdában színelőadásokat, kabarékat, „tarkaesteket” is szerveztek. Főleg bajmoki műkedvelők jártak ide vendégszereplésre, de a tanyavilágban is akadtak azonban, akik egyfelvonásos színműveket tudtak rendezni. Ilyenek voltak Gál Mariska, a csárda tulajdonosának a lánya, Peleskei Tamás bolto, valamint Juhasz Ferenc és Mojzes Antal tanítók.

A tanyavilág legnagyobb ünnepe a madarasi búcsú volt. A madarasi búcsú napja augusztus 15-e, illetve Nagyboldogasszony napja.

A madarasi búcsút mindig a csárda tulajdonosa szervezte. A csárdában volt a tulajdonos lakása, ezenkívül söntés, ivó, báterem, hatalmas udvar és annak a szélén homokföldes tekepálya is. Búcsúkor itt szervezték meg a találkozásokat, a szórakozást és a táncvigadalmat.

A búcsúszak rokonokhoz jöttek, főleg Bajmokról, Őrszállásról, Nemesmilitcsről, Sári-pusztáról és Tavankútról.

Elfelejtett dolgaink:

A Borovszky-féle vármegye monográfia Bókán (Torontál vármegye) kitöltött néprajzi kérdőíve

PAPP Árpád

A budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában az EA 5682 jelzettel ellátott dokumentum a Borovszky Samu szerkesztette "Magyarország városai és vármegyéi" című, a későbbi helytörténeti kutatásokat meghatározó munkájának néprajzi kérdőívére bukkantam. Az adattárban sajnálatos módon csupán Torontál megye adatait vehettem kezembe. Egyéb vármegyéknél hasonló kérdőívnek felkutatása sikertelennek bizonyult. Tovább nehezíti helyzetünket az, hogy a községek (szám szerint 210) közül mindössze 137-nek található meg az adatlapja. Számunkra ugyanilyen fontos lehetne Bács-Bodrog, Krassó-Szörény, Szerém, Temes megyék idevonatkozó adatainak ismerete is, hiszen az eredeti kérdőívekre adott válaszok felbecsülhetetlen adatokat rejtegetnek még. Annál fontosabb, hogy a többi megye hiányzó kérdőíveit felkutatassuk és elemezzük.

A bemutatásra kerülő kérdőívek jelentőségét növeli az a tény, hogy leginkább a település jegyzője, bírója, vagy plébánosa hiteltelítette kézzel írtával, esetleg a település pecsétjével. Ez egyúttal olyan veszélyt is rejtget magában, hogy a kérdőívre adott válaszok megszépített, idilli képet adnak az adott településről, de a kérdések erre kis lehetőséget adnak. Ugyanakkor elkerülhetetlen veszélyt jelentett már a századforduló környékén az a feleletesség, ami a későbbiek során is jó néhány esetben védünk egyik sajátossága maradt.

A településekről beérkezett válaszok zömében az 1911-es évben születtek, amiről az szörvényszerűen előforduló keltezők tanúskodnak. A korabeli járásközből sorolás alapján összesen 15 járás anyaga került a Néprajzi Múzeum adattárába. A beérkezett település-leírások ezen belül oszlanak meg, igen aránytalanul. A következőben ezek felsorolását végezzük el. (A zárójelben a mai, hivatalos elnevezést tüntetjük fel, ha arra szükség mutatkozik.)

Központi járás: 1. Nagytárnok (Begejci)

I. Alibunári-járási: 1. Alibunár (Alibunar), 2. Ferdinándfalva (Novi

Kozjak), 3. Iloncz (Ilandža), 4. Kevedobra (Dobrica), 5. Keviszöllös (Seleuš), 6. Kismargita (Banatska Dubica), 7. Petre (Vladimirovac), 8. Számos (Samo), 9. Újsándorfalva (Janošik), 10. Végszentmihály (Lokve).

II. Antalfai-járási: 1. Antalfalva (Kovačica), 2. Árkod (Jarkovac), 3. Baranda, 4. Csenta (Cent), 5. Cserépalja (Crepaja), 6. Farkasd (Farkaždin), 7. Nagylajosfalva (Padina), 8. Ópáva (Opovo), 9. Tamásfalva (Tomaševac), 10. Torontálsziget (Sakule), 11. Torontáludvar (Idvor), 12. Torontálvásárhely (Debeljača), 13. Újzora (Uzdin).

III. Bánlaki-járási: 1. Bánlak (Banloc RO), 2. Kanak (Konak), 3. Nagygáj (Veliki Gaj), 4. Nagymargita (Margita), 5. Partos (Partoš RO), 6. Szentjános (Barice), 7. Tolvad (Livezile RO), 8. Úrményháza (Jermenovci), 9. Torontálújfalva (Markovićevo).

IV. Csenei-járási: 1. Auréliháza (Răuți RO), 2. Berekszőnémeti (Beregsău Mic RO), 3. Csene (Cenei RO), 4. Klári (Radojevo), 5. Kőcse (Checea RO), 6. Nagykőcse (Checea Română RO), 7. Öregfalva (Pustiniš RO), 8. Papd (Bobda RO), 9. Tamásfalva (Hetin).

V. Módsi-járási: 1. Bóka (Boka), 2. Kisnezény (Hrvatska Neuzina), 3. Káptalanfalva (Busenje), 4. Nagynezény (Neuzina), 5. Rudna (RO), 6. Surján (Surjan), 7. Tógyér (Toager RO), 8. Torontálkeresztel (Crueni RO), 9. Gád (Gad RO), 10. Szártsatelek (Nova Sarča).

VI. Nagybecskereki-járási: 1. Alsóaradi (Aradac), 2. Bótos (Botoš), 3. Écska (Ečka), 4. Felsőaradi (Slovački Aradac), 5. Felsőelemér (Elemir), 6. Felsőmuzslya (Mužija), 7. Jankahid (Jankov Most), 8. Kistárnok (Mali Torak), 9. Magyarszentmihály (Mihajlovo), 10. Nagyzerésbtelek (Belo Blato), 11. Orló (Orlovat), 12. Perlasz (Perlez), 13. Lukácsfalva (Lukino Selo), 14. Törzsdvornok (Banatski Dvor), 15. Szőlősdvornok (Banatski Dušanovac).

VII. Nagykikindai-járási: 1. Basahid (Bašaid), 2. Magyarpadé (Novi Padej), 3.

Mokrin, 4. Padé (Padej), 5. Szaján (Sajan), 6. Tiszahegyes (Idoš).

VIII. Nagyszentmiklósi-járási: 1. Kiszombor (MO), 2. Ferencszállás (MO), 3. Porgány (Pordeanu RO), 4. Őbesenyő (Dudești Vechi RO), 5. Nagyszentmiklós (Sinnicolau Mare RO), 6. Nyerő (Nerău RO), 7. Valkány (Vălcani RO), 8. Bolgártelep (Colonia Bulgară RO), 9. Pusztakeresztúr (Cherestur RO).

IX. Pancsovai-járási: 1. Borcsa (Borča), 2. Bányos (Ovča), 3. Dolova (Dolovo), 4. Hertelendfalva (Vojlovica), 5. Révaújfalva (Banatsko Novo Selo), 6. Sándoregyháza (Ivanovo), 7. Társcsó (Starčevo), 8. Szekerény (Selkerin).

X. Párdányi-járási: 1. Alsóitebe (Novi Itebej), 2. Csébe (Cebza RO), 3. Felsőitebe (Srpski Itebej), 4. Fény (Foeni RO), 5. Ivánd (Ivanda RO), 6. Szerbszentmárton (Sântămartinu Sărbesc RO), 7. Torontáldinnyés (Dinaș RO), 8. Torontálgyűlvesz (Gulvăz RO), 9. Magyarszentmárton (Sântămartinu Maghiav RO), 10. Ótelek (Otelec RO).

XI. Perjámosi-járási: 1. Egres (Igris RO), 2. Nagyszentpéter (Snetru Mare RO), 3. Pészak (Pesac RO), 4. Sáralfalva (Saravale RO).

XII. Törökbecsei-járási: 1. Aracs (Arača-Novi Bečej-Vranjevo), 2. Beodra, 3. Karlova (Novo Milošev), 4. Kumán (Kumane), 5. Melencse (Melenci), 6. Tiszatarros (Taraš), 7. Torontáltorda (Torda), 8. Törökbecse (Novi Bečej).

XIII. Törökkanizsai-járási: 1. Csóka (Čoka), 2. Deszk (MO), 3. Klárafalva (Radojevo), 4. Feketető (Crna Bara), 5. Egyházaskér (Verbica), 6. Kanizsamónostor (Monoštor), 7. Gyála (Đala), 8. Hódgyháza (Jazovo), 9. Józseffalva (Obolicevo), 10. Kükézháza (MO), 11. Öbék (Beba Veche RO), 12. Okeresztúr (Krstur), 13. Oroszlámos (Banatsko Arandelovo), 14. Szanád (Sanad), 15. Szőreg (MO), 16. Tiszaszentmiklós (Ostojicevo), 17. Törökkanizsa (Novi Kneževac), 18. Magyarmajdan (Majdan), 19. Rábé

(Rabe), 20. Őszentiván (MO), 21. Újszentiván (MO).

XIV. Zsombolyai-járás: 1. Csernye (Srpska Crnja), 2. Magyarcsérnye (Nova Crnja), 3. Nagykomlós (Comloșu Mare RO), 4. Torontálorszi (Rusko Selo), 5. Tóba (Toba).

A felsorolás alapján a hajdan összegyűjtött és Torontál megyére vonatkozó anyagból 96 település a mai Jugoszlávia, 35 Románia, 6 pedig Magyarország területén található.

Nem tudhatjuk, vajon a hiányzó 73 településnek elveszett-e a kérdőíve, avagy nem érkezett vissza a központba. Ugyanúgy csak találgatni tudunk a többi vármegye hasonló kérdőíveinek pontos helyét illetően.

A kétdoldalas kérdőív, vagy ahogy a lapon áll: „Kérdőpontok a monografia néprajzi részéhez” összesen 44 kérdést tartalmaz. A szemléletesség elvéhez ragaszkodva nem pusztán a kérdéseket soroljuk fel, hanem ezúttal egy, a bányási magyarság szempontjából sajátos történelmi sorsal jellemezhető település, Bóka kérdőpontokra adott válaszait is bemutatjuk.

Annnyit előljáróban feltétlen érdemes megjegyeznünk, amit a későbbi vármegye-monográfia is közöl, miszerint a nagyközség a Temes-folyó mentén fekvő nagyközség. A középkorban már jelentős hely. Először az 1332-37-es pápai tizedjegyzékben szerepel. 1361-62-ben Báka néven említik.

1388-ban Borzuatuebaka, azaz Borzavató-Baka néven említik.

Baaka formában 1488-ban fordul elő. A Szőlőösiek előnévében fordul elő. (Csánki II.25)

„A XV. század végén szerb lakosság telepedett a helységbe, mely a balkáni tartományokból és a kevei területről szakadt ide. A török járámban felnevelkedett szerbek az egész hódoltság ideje alatt megmaradtak a helységben. A Temesvár visszavétele után kiküldött bizottság itt 40 házat és azokban szerb lakosokat talált... A régi falu temetője a mostani Bóka közepén volt. 1788 okt. 17-én, midőn a császári sereg Pancsova ostromára vonult, II. József császár Bókán szállott meg Oberknezevics Pál rácz gazdálkodó házában.... 1801-ben a billédi uradalommal együtt a zágrábi püspökség birtokába került, mely ide telepítette egyházi hűbérnőkeit... A püspökség egyháznemesei 1801-ben telepedte itt le s egy külön utcát építettek a Temes-folyótól beljebb, Szerb-Bókával szemben. Ezt az utcát, mely az újabb beköltözésekkel mind népesebb lett, Horvát-Bókának nevezték el. Az újonnan letelepedett kath. horvátok számára Verhovác Miksa zágrábi püspök 1802-ben plébániát alapított. Templomuk 1840-ben készült el. Az 1848-iki délvideki zavargások kitörésekor a szerbek eltávozván Bókáról, a horvát lakosság, papjainak hazafias befolyása következtében, mindvégig a nemzeti ügy mellett tartott ki. Aug. 4-én a szerbek váratlanul meglepték Bókát s a horvátok és a ma-

gyakor házait kifosztották, a Neuzina alatt aug 6-án kivívott győzelem után viszont a magyar hadak töltötték ki bosszújukat a szerbeken s szept. 4-én templomukat felgyújtották. Mikor a magyar sereg elvonult, a szerbek újból megrohanták Horvát-bókát s ott mindent felpredáltak. 1852-ben a görögkeleti szerb templom újjáépült... A község lakosai hitelszövetkezetet és önkéntes tűzoltó-egyesületet tartanak fenn. Van itt egy benzinmotoros hengermalom is.” (Borovszky. Torontál m. 32.)

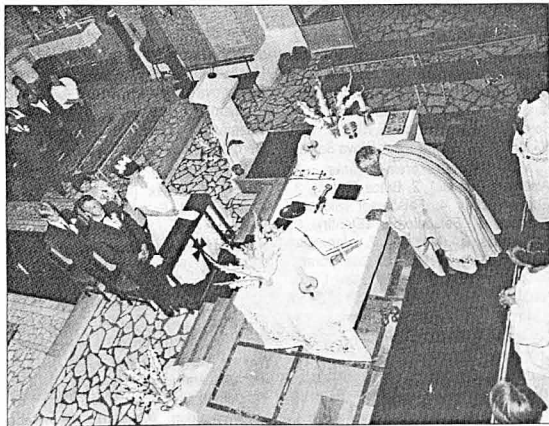
Fényes Elek megjegyzi még Bókáról, hogy lakosai papnemesek (Fényes E. I. 148). Az adatok tanúsága szerint: „a zágrábi püspökség és káptalan határörvédeké alakított horvátországi birtokait a kincstárnál kárpótlással 1778 k. a billédi és más, 1801-ben (többek között) a bokai uradalmat kapta.” (Bodor A. Délmagy. tel. 27)

Az első iskola — a görög nem egye-sült, más néven pravoszláv — 1772-ben nyílik meg. (Vály A.)

Az 1869-es népszámlálás adatai szerint 3725-en lakják, 1880-ban 2992-en, ebből magyar 612 (20,5%), német 130 (4,3%), szerb 2191 (73,2%). Ez utóbbi adat kétségesen vonható, hiszen a pravoszlávok száma ekkor 1434, a katolikusoké 1516, ami azt valószínűsíti, hogy a horvát nemzetiségűek is itt kerültek bejegyzésre. 1890-ben 3229-en lakják a falut, aminek 22%-a magyar (733 fő), 6,3%-a német (204 fő), 74%-a szerb és horvát. A pravoszlávok száma nem növekedett százalattal (1455), annál inkább a katolikusoké, akik ekkor 1714 főt számlálnak. 1900-ban 2419-en élnek Bókán.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a településhez tartozó földterület nagysága 13766 kataszteri hold és összesen 2975 lakos lakja, akikből öt személy katona, velük együtt a férfiak száma 1475, a nők 1500. A település legnépesebb csoportját a szerbek adják (1397 személy), őket követik a magyarok (624 fő), majd a horvátok (620). A német népesség száma is tekintélyes, hiszen 261 személy vallotta magát németnek, míg tótnak (ez esetben vélhetően csehnek) tizenheten, oláhoknak kilencen. A pravoszláv templomba 1457-en járnak, a római katolikus liturgiára 1437-en. A kevésbé népes gyülekezetek a református (14 hívő), az ágostai (37) és az izraelita (17).

A lakóházak őthatodát (485 házat) vályogból és sárfalból építették, kőalapja 90 házban van, kö vagy téglaház mindössze 26 található a településen. A tetőfedés

anyaga rendszerint cserép (437 ház), nád 149 házon van, zsindey 16-on.

„Az utóbbi években Berekszői Hagymási Miklós Birtoka, a ki Szentgirolti Jánost testvérévé fogadván, az utóbbi itteni birtokaihoz is igényt tartott.” (Borovszky i.m. 32.)

„A mai Bóka táján kereshetjük Bécs pusztát, melyről egy 1344-ben kelt oklevél emlékezik meg, továbbá Füzeg falut, melyről az 1338—1438. években vannak adataink, úgyszintén Igantót, mely 1338-ban szerepel első ízben, s ahol 1432-ben Keve vármegye közgyűléseit tartott, Varsányt, melyet 1338-ban említenek. Bóka közelében feküdt Kalánteke, a Baar-Kalán nemzetség ősi birtoka, melyet a csanád nembeli I. Pongrácz (1218—56.) a Telegdy család öse, kinek neje a Baar-kalán nemzetség sarja volt, az ősz Kalán pészpóktól kapott.” (Borovszky i.m. 32-33.)

A bemutatásra kerülő település kiválasztására több szempont is befolyással bírt. Legfontosabb talán a gazdag leírás, amely elsősorban az emberélet fordulóinak (házasság) szokásaira vonatkozik. Már a kérdésre adott válaszokból is kibontakozik a többnemzetiségű település szokásanyagának nagyfokú keveredése.

„Kérdőpontok a monografia néprajzi részéhez.

Bóka nagyközség részére, V. módosítási javaslat

1. Lakosok száma: 2967
2. Anyanyelve: magyar, szerb, horvát, német, oláh és tót
3. Melyik nyelvültyomó? Szerb
4. Válaszok: r.kath, ref, g.kel, izr, ev, 5. Melyik vallás ültymomó? G. kel
6. Milyen a nép alakja? Magyas közép, alacsony, -és köpcös vagy östövér? közép

7. A haja minő színű? Barna
8. A szeme minő színű? Barna
9. Hány éves korukban szoktak házasodni a leányok? 18-20
10. Hány éves korban nőülnek a leányok? 18-20

11. Milyen a házak fala? Kő, téglá, vályog, vert fal, fecskerakás, cserény vagy faváz stb? Vert fal

12. Milyen a fedés? Garádos, félig garádos vagy sima? Sima

13. A tetőknél építtek-e vagy deszkacsúcsfalat alkalmaznak-e, vagy semmielyent? A tetőknél építtek.

14. Mi a fedőanyag? Nád, zsupszalma, deszka, faszindely, cserép? Cserép

1. Milyen a háztelek alakja és az épületek és mellékleteinek elosztása? Milyen sorrendben vannak elhelyezve a szobák, a konyha, a kamara és az istállók, — és együtt egy fedél alatt, egy vonalban vagy külön vannak-e építve? A csűr, ól, göré verem, kút, stb iként vannak elhelyezve a beltelen? L. külön iv

16. Hogy nevezik el az egyes szobákat, a konyhát, kamarát stb. Szoba, konyha, kamara

17. Szabad vagy fedett-e a tornác? Szabad.

18. Vannak-e a házaknál előkertek? Vannak

19. Alkalmaznak-e cizfraságot vagy díszítést a ház külső falán és minőt? Ha a díszítés színes, mely színeket alkalmaznak? Nem alkalmaznak.

20. Használják-e kaput és minőt? vesszőből fonottat, sima deszkakaput, rácsosat, faragványost, cizfrát, kifestettet, bálványfát, köoszloposat stb. Ha faragványos, vagy cizfra, milyen a mintája és színe? Sima deszkakaput.

21. Minő kutat építenek? Kávás, gémes, kerek és másfajta? Gémes.

22. Minek nevezik el a férfiak ruházatát egyes darabjait? Kalap, kabát, mellény, ing, nadrág, gatyá, bocskor, csizma, papucs

23. Minek nevezik el a nők ruházatát egyes darabjait? kendő, kabát, szoknya.

24. Minő színű és fajtájú szövöket használnak a kabáthoz, mellényhez és nadrághoz a férfiak? Kék posztó.

25. Minő alapszínű és mintájú szövöket használnak a szoknyához, derékhez, mellényhez a nők? Változó az úrnők dívatja szerint.

26. A férfiak mit használnak felöltő gyanát? Subát, gubát, köpenyt, szűrt, bundát, bekecsket? stb. Bekecsket.

27. Milyen rajta a kívárrás vagy egyéb dísz? Magyar díszítés.

28. Minő lábbelit viselnek a férfiak? Ránczos szárú vagy közönséges csizmát, vagy bocskort? Bocskort.

29. Minő lábbelit viselnek a nők? Sárka, vörös vagy fekete, sima vagy ránczos csizmat, bocskort, fűzős cipőt, cizfrán ki-varrott cipőt, bőr- vagy tapapucst? Fűzős cipőt.

30. Kedvelik-e a nők a ruházatukon a sok csipkét vagy selyempántlikát és ha igen, hol alkalmazzák? Nem kedvelik.

31. A nők alkalmazzák-e ruhájukon a hímzést, melyik ruhadarabjukon, hol és minőt? Igen, többnyire növényalakok az ingen és alsó, fehér szoknyákon.

32. Minő ékszereket viselnek? A fiatal szerb nők sok aranyat hordanak nyakukon (szeferin).

33. Hogy él a nép? Egy heti, naponkénti ételsorozat, az ételek ottani elnevezésével felsorolando, melyek a külön ünnepei ételek? Szegényesen. naponkénti eledale krumpli és főtt tészta félék. (Galuska, táska, laska stb.) Rendszer nélkül. Ünnepei ételek: Marhahus- vagy szárnyas husleves, különböző szós, télen töltött káposzta, rétes. A szegényebbek neki ez csak nagy ünnepek (karácsony, húsvét stb.) alkalmával ehetnek ilyen ünnepei ételeket.

34. Az eljegyzés leírása. Lakodalm előtti szokások. Esküvő, Lakodalm. Lakodalm utáni szokások. (Vőfély-mondókák, hívogatók, asztal fölötti monodókák, menyasszony-kikérők, stb. részletesen, külön papírra irandók. A nem magyar ajku vidéken e monodókák magyarul is közlödnek. U.n. vőfélykönyvekben vett monodókák mellözendők.)

- A magyar, német és szerb szokások (azonosak) a vidék szokásaival. A horvát szokások külön papíron.

ad 34.

A horvát szokások: Ha a leányos ház-nál járt puhatolódzások biztatók, azaz ha a szülők azt jelentik ki a vőlegény szülei részéről odaküldött személynek, hogy leányukat az illető legényhez oda adnák, ha kérné, akkor a legény szülei előre megüzénik a leányos háznak, hogy mikor jönnék a leányt megkérni. Nézőbe elmennek a legény szülei az illető közbenjáróval. Azt, hogy elmennek, illetve eljőnnék a leányt megkérni, mindkét fél titokban tartja. A kérék az éj sötétjének leple alatt 8-10 óra tájban a legnagyobb csendben mennek el a leányos házhoz. - Eljövételük célját a vőlegény jelölt anyja (vagy ha nincs, ennek helyettese) mondja el (de mindig a nő kezdi, mert beszéd dolgában jóval előnyben van a férfi felett). S miután az asszony megkérte a leányt szüleitől, a legény atyja nekibátorodva elmondja, hogy miből áll vagyona és hogy hogy élnek a házbán. A leány szülei rendszeren a leányuk akaratához apellálnak, a ki — ha a legény ellen kifogása nincs — felelet helyett kinyitja a szekrény fiókját, kivesszonnan almat, minden vendégnek (kérők) ad egy-egy almát, egyet pedig a vőlegény részére az asztalon hagy. E naptól kezdve a legénybejáratos lesz mindennap a házbán. (Ellentéte a szerb szokásnak, a hol a vőlegény még a ház tájékát is kéri a menyasszonynak.)

Az eljegyzés aztán valamelyik szombat este megy végbe. A vőlegény, szülei és legközelebbi rokonai, öregek és fiatalok egyaránt, elennek a menyasszony házába, a hol a házbelleken kívül a menyasszony legközelebbi rokonai várják őket. Itt a vőlegény helye az asztalfőn van, tőle jobbra balra hozzátartozói a szatún követhetnek a menyasszony rokonainak helyei. Elhelyezkedés után tányéron ad a menyasszony a vőlegénynek egy vett értékesebb kendőt (amelyet mint fiatalasszony ő fog majd viselni) és egy almát, a többi vendégnek pedig csak egy almát — mire minden megajándékozott pénzzel ajándékozta meg a menyasszonyt. Legtöbb pénzt a vőlegény ad. Az éjelt mulatozással töltik el.

Bevett szokás szerint a lakodalmat Katalin napján tartják meg. Ritkábban más-kor is.

Miután a vőlegény házánál összejöttek a meghívottak, ezek zene kíséretében elhozzák a két násznagyot (kum).

A vőlegény házánál megreggeliznek s miután a vőlegény egyszerű "Isten veled" (zbogom) mondas és kézcsoókkal búcsúzik el szüleitől, utóljára, mint legény, szerencse kívánatok után násznépétől elmegy a leányos házába. Természetesen zene kíséretében. A zenét rendszeren rezzenz banda szolgáltatja, melynek előttük ismeretlen indulójára nem ügyelve, valamelyik újabb szerb-horvát dal dalolják. A leányos házába lépve, itt azzsalat körül elhelyezkednek. Az asztalfőn a két koma, tőlük jobbra a vőlegény s azután a többiek helye. Elhelyezés után tálon hoz egy jó nyelvű asszony (ilyenben hál! Istennek nem szűkölködnék) művirágot, melyet hosszú alkudozás után kell a két komának megvenni (pénzért). Ebből a virágból tűz egyet (később) a menyasszony a vőlegény gomblyukába és ezzel virágozzák fel magukat valamennyien. Ezután bevezetik a menyasszonyi kuszorút és fátólyt viselő menyasszonyt, a ki a vőlegény mellett jobb oldalán leül. Kis idő múlva a kettő elitavozik egy másik helyiségbe. Itt a vőlegény leveit az inget, hogy ráadja a menyasszony az általa megvart vőlegényi inget. Mulatni nem igen mulathatja ki magát a fiatalok, mert annyit a meghívott, hogy örökös a tolongás a szobákban. Egy része kiszorul az udvarra, sőt - különösen ha rossz idő van, megtöltik a szomszéd szobáit is. Miután előbb a vőlegény és azután a menyasszony vendégei a jól elkészített ételkekből ettek és az italokból ittak, készülnek az anyakönyvvezetőhöz.

Előbb a menyasszony is elbúcsúzik a szüleitől, a hogyan azt a vőlegény tette. Ha szép az idő, gyalog — különben pedig kocsin mennek el együtt — a vőlegény násznépe által hozott és eddig a lányos házon függő nemzeti színű zászló és zene kísérete mellett az anyakönyvvezetőhöz, innen a templomba, megesküdni. A templomból az új asszony szülei házába mennek, ha gyalog, karon fogva kettőkötött, ép úgy, mint innen az anyakönyvvezetőhöz és a paphoz. Ha pedig sáros az idő, akkor kocsival oda is, vissza is, oly képen, hogy az ülésre ülnek a férfiak, ezek ölelben a nők. A lányos háza újra kiteszik a zászlót, s újra felváltva: előbb a vőlegény vendégei, azután a menyasszonyi ülnek asztalhoz. A fiatal pár az előbbiekkel eszik.

A söltéség beálltával megkezdődik az ajándék átadás.

Előbb azonban rang szerint asztalhoz ülnek a vőlegény vendégei. Az asztalfőn a násznagy helye, tőle balra a második násznagy (sztariszvat), ettől balra a többi férfi vendég össze-vissza. A nagytól jobbra a vőlegény helye, e mellett jobbról a menyasszony, utána a koma asszonyok rang szerint és azután a bal oldalon ülők nejei és leányai ülnek össze-vissza. ha a násznagy nem bízik magába, segítséget vesz maga mellé, s ennek segítségével szólítja sorra a menyasszony vendégeit. legelőbb - egyenként az atyát, anyát, testvéreit s így tovább, a közelebbi rokonokat előbb, a távolabbiakat később s végül a nem rokonokat egymás után. (A vőlegény násznépe nem ad ajándékot) A megszóltott megjelenik a komával szemben "jó estét!" (dobarvecse) kíván s naivul kérdi, hogy miért hívták őt ("za kaj szteme zvali?") A koma elmondja, hogy ők — már mint a vőlegény, s annak násznépe messziről jöttek, nagy utat kell nekik visszafelé tenni s szükségük van uti költségre, azért hát adjon nekik valamit. A másik ezt nem igen akarja megérteni, valami furcsa talpraesett feleletet ad s imel-ámol, hogy ő neki nincs s nem adhat. Mivel azonban a körülállók ráczafolnak, nagynehezen rászánja magát, s az oda szánt ajándékot, ha az pénz, a koma előtt álló kettős tányérba dobja, ha pedig ruhane-mű vagy más tárgy, a koma asszony elé teszi. Az ajándékot, minthogy az kizárólag az övé, a menyasszony megkösözöni ("fala"). A koma minden ajándékozott megkínál egy pohár borral, kocint vele, ez után a fiatal pár egészségére kiissza a bort. Némelyik ilyenkor olyat is kíván afia-

tal párnak, a mitől az új asszony elpirul. Ha a menyasszony valamennyi vendégé adta az ajándékot (ajándék címén néha 300-400 korona gyűl össze) a koma intézkedik az elmenetel iránt. Indulás előtt a fiatal pár a szoba ajtajánál, háttal a kijárat felé fordulva letérdepel egy-egy pohár borral a kezében és várja az atyai áldást. Erre a leány atyja, szintén pohárral a kezében előbök áll, áldását adja rájuk, leányát engedelmességre inti és szívhez szóló módon elbúcsúzik tőle. Erre valamennyien kiisszák borukat, a fiatalok hátradobják poharaikat és gyorsan felugrának. Azért gyorsan, mert az a babona él közöttük, hogy a melyik később ugrik fel, előbb fog meghalni. Szintugy hál meg előbb az, a kinek hátradobott pohara előrik. Akkor az új asszony, cserben hagyva násznépét, férje karján, ennek násznépe zajos kíséretében zászlóval és zeneszóval elmegy férje házába. Itt az anyós kegyerrel és sóval a küszöbön várja, átadja neki. A fiatal asszony az anyja babonáinak tehetetlenné tétele céljából a fiatal asszonynak leveti cipőjét és papucsot ad a lábára a fiatal férj és azután késsel szúrásokat és vágásokat tesz a levegőben a még mindig betett konyhaajtó előtt, miközben mondja hogy ellenségeit és anyósja babonáit vagdalja és szúrja agyon. Kinyitja az ajtót, beereszti a ház népét, a mely a már leirt sorrendben elhelyezkedik az asztal körül. A vacsorát azonnal behozzák, a melyt sietve elfogyasztanak azért, mert nemskóra itt lesznek a menyasszony volt násznépe, a kiknek most már pogácsa vivők ("podic-si") a neve és a kiknek szintén vacsoráznok kell, a mint az új férj násznépe megvacsorázott. Éjfél tájban kötelessége a násznagy és feleségének lehetőleg észrevétlenül elvezetni a fiatal párt a padláson megvetett nászgyába. Azért a padláson, mert ott az adott körülményekhez képest nyugodtan ellehelnek reggelig. A hogy a fiatalok elrejtésélték maguk után a padlás aajtáit, a künnmarrat fiatalok igényeszik őket zavarni, a rosszabb cserép fazekakak érthető okokból a padlás aajtá-hoz verik úgy, hogy darabjai szerzte szét ugrálnak. Ekkorára a menyasszony volt násznépe szüleinek élén otthagya a vőlegény házát, szétszéled. Reggel hogy tudja hol van kuthoz vezetik a fiatal asszonyt, ez itt korszóba vizet vesz, mindenkinek kezébe önt vizet, s miután megmosták és a fiatal asszony kezében levő törliközövel megfürölték kezüket, beledobálnak a korszóba a fiatal asszonynak

pénzt. Miután visszavitték a fiatal aszszonyt uj otthonába, a lakodalomnak vége, mely után felelőjezní való szokás nincs.

35. Keresztelési szokások. gyermek-ágyi szokások, keresztelő-lakoma. (Amennyiben leírásuk ide nem fér, külön papírra írandók.) külön szokások itt nincsenek dívatban.

36. Gyermekek játéka. Eredeti, régie mondókáik. (esetleg külön lapra írandók) Eredeti, felelőjezní érdemes nincs.

37. A legények és leányok mulatságai? Fonóka, kukoricafoztás, vasárnapi népijs mulatságok. (Esetleg külön lapon írandók le.) Az ünnep és vasárnap délutáni tánczok a korcsmában, vagy a templom előtt úgy, mint más helyeken is.

38. Külön ünnepi szokások. A helyi egész, fél és negyed ünnepek lefolyása. Betlehemjáráás, háromkirályok, husvétí öntözés, pünkösöd, arató és szűreti ünnep stb., stb (külön lapra írandók.) Azonosak a vidék szokásaival.

39. Halotti szokások. A halotti tor leírása. (Esetleg külön lapon.) Azonosak a vidék szokásaival.

40. Melyek a legelterjedtebb babonák? (A faluban ismert babonák és a nép babonás hite külön lapra részletesen leírandó.) Ha vihar közeledik harangoztak, mert a harangozás más vidékre tereli a vihart. (Vagy ez nem babona?) A többi apró babona is mind olyan, hogy országszerte ismerik. Specialis helybeli nincs.

41. El-e valamely különös monda, rege, népdal a községben, melyet más vidéken nem hallani? Mik azok? Honna eredtek? A nem magyar mondák, regék, népdalok, fordításban is közlendők. Nem.

42. Melyek a helyi vonatkozású közmondások és mi a magyarázatuk? (Esetleg külön lapra írandók) Nincsenek

43. Milyen gúnyneveket használnak a községben és mi a magyarázatuk? (Esetleg külön lapra írandók) Tunya, tanács, fehér. Korszerint értendők.

44. Hogy szokta a nép elnevezni lovát, a marháját és a kutyáját? Pista, kesely, lila, sárga, - tinó, Milku, Róza, - borzas, daxli, Pincsi stb.

A magyar nép nyelvének jellemzéséül egy rövid párbeszéd vagy mese, ide vagy külön papírra írandó és pedig teljesen a népkiejtése és tájszólása és nem az irodalmi nyelv szerint. A helybeli magyarok különböző tájakról vándoroltak be a községbe, ki-ki megtartotta némileg volt vidé-

ke tájszólásait. A legtöbbben szeged vidékéről jöttek, ezek „ö”-vel beszélnek.”

A feltett kérdések arányát figyelembe véve kirajzolódik a korabeli kérdőív elkészítőjének érdeklődése, illetve egyben a korabeli néprajzi szakirodalom orientáltsága is. Nem véletlen, hogy a lakosság fizikai jellegzetességei, nemzetségi összetétele, házassodási szokásai kerültek a figyelem középpontjába. Ugyancsak tíz kérdés taglalja a telek formáját, a ház elemeit csakúgy mint a viselet egyes elemeit. Az emberélet fordulóival és a jeles napokkal már kevesebb kérdés foglalkozik, jóllehet — mint azt példánk is híven szemlélteti — az izgalmasabb kérdések itt bukkannak fel. Csak sajnálni tudjuk a népköltészet szűkös megjelenési lehetőségét.

A válaszok jelentős része olyképpen nyugtázza a vizsgálandó témakört, miszerint a „környező települések idevágó szokásaival azonos” jelenséggel állunk szemben, ezért lejegyzésük nem fontos. Az ilyen és hasonló válaszok mögött azt az általános módszert sejtethetjük, ami a kuriózumokat előnyben részesítette a pontos és mindenre kiterjedő lejegyzéssel szemben. Ennél meglepőbb Bóka esetében a horvátok lakodalmi szokásainak igen figyelemreméltó rögzítése.

A dokumentum közlésének indokai között toronymagasan kiemelkedik annak szükségge, hogy az elsődleges, valós forráshoz nyúlhasunk kutatásaink során. Hiszem, hogy ez nem csak néhány megszálott kutató óhaja.

Nagy Becskerek és Bóka az 1880-as katonai felmérésen (lásd a 2. oldalon)

Emlékkő és útmutató

125 éves közművelődési jubileum

MARCSÓK Vilma

Nagybecskereken és környékén sohasem volt könnyű magyarnak lenni. Elődeink nemzeti fennmaradását, erősödését az elmúlt századokban a Habsburg-politika mellett a földrajzi adottságok is nehezítették, hisz Torontál vármegye, a valamikori határvörövény, amelynek déli része a „gránic”, nemzetiségi terület is volt. Ezért ennek a Bega-parti városnak a rohamos gazdasági és kulturális fejlődése csupán a kiegyezés után kezdődhetett meg a helyi nemesség és értelmiség (elsősorban tanárok-tanítók, ügyvédek, orvosok, magas rangú hivatalnokok, papok, lelkészek és rabbik) összefogásának köszönhetően.

1875.

Művelődéstörténetünk jeles dátuma. Ekkor alakult meg a Nagybecskereki Polgári Magyar Olvasókör, hogy „a magyar közművelődés és szellem terjedésének útját egyenesse” – írta Somfai János 1910-ben. Az Olvasókör célja az önművelés, a magyar nyelv fönttartása és terjesztése a nagybecskereki polgárok között, magyar lapok hordatása, magyar kölcsönkönyvtár létesítése volt. A törzskönyv adatai alapján tudjuk, hogy az Olvasókör a kezdetben szerény érdeklődést váltott ki. 1883-ban még csak 49 tagja volt, könyvtára 225 kötetből állt. Buzgó elnökének, Szalay József ev. ref. lelkésznek köszönve 1884-ben már 103 tagot tartottak számon. A létszámnövekedés ellenére a szervezők elégedetlenek voltak. A megoldást abban látták, hogy tevékenységét szélesebb alapokra helyezik, így lett az Olvasókör a Torontál Vármegyei Magyar Nyelvtanítói és Közművelődési Egyesület bölcsője.

1885.

Ekkor került sor „az alakuló közgyűlésre, amely igen impozáns volt, s a vármegye nagyterme egészen megtelt az ügyért lelkesedő közönséggel” – jegyezte le Somfai.

Védnökük az Écskán élő Thurn-Taxis Egon herceg volt. Annak ellenére, hogy az Egyesület tevékenységét adóssággal kezdte, nemes célokat tűzött ki maga elé. Induláskor 12 alapító és 178 rendes tagja volt. A biztos siker érdekében 1500 példány alapszabályt, 1000 példány felhi-

vást, 1000 db. gyűjtőívet, 200 db. szavazócédulát, 50 db. falragaszt, 50 db. színlapot és 500 db. programot nyomtattak a helyi Pleitz-féle nyomdában amit a városban meg a megyében. Küldtek szét A 124 forint és 43 krajcár tartozást a tagdíjhátralékból terveztek kiegyenlíteni. Számítá-

Dr. Dellimamcs Lajos, főispán

suk nem vált be, hisz a tagdíjhátralékok 1892-ben már 4000 forintot tett ki.

A kezdeti nehézségek ellenére a nagybecskereki kezdeményezés megértésre lett országosra, amit ékesen bizonyít a támogatók névsora. Az Egyesület történetében megírja kötelességének tartotta megörökíteni „azokat, akik mint első anyagi támogatásra és fölségítésre sieltek”: 50 forinttal Pártos Gyula és Kohner Henrik, 25 ft.-tal a Nagybecskereki Takaré- és Előlegegyelet s a Nagyszentmiklósi Takarékpénztár, 20 ft.-tal Arad város, Abajutorma vármegye, Brájler János, Botka Béla, Bonnáz Sándor csanádi püspök, Hajdúböszörmény város, Obessenyő község, Baja sz. kir. város, Bánátújfalva község, Csekonics Endre gróf, Csorvas község, dr. Demkő Pál, a nagybecskereki tanító egyelet, Engel Sándor (Belgrád), a nagyikindai gimnázium tanári kara, Hertelen

József főispán, Hertelendfalva község, Jaszenovics István (Antalfalva), jászárokszállás, város, Kovács Ágoston, Kassa sz.kir. város, dr. Mangold Samu, Módosi takarékpénztár, Miskolc sz.kir. város, Makó r.t. város, nagyszentmiklósi tanítói fiók-egylet, Torontál vármegyei Takaré- és Hitelbank, Okanizsa mezőváros, Orosháza mezőváros, Pancsovai tanítói fiók-egylet, Ráckeve mezőváros, Schwarck Mihály, Simeonsich Miklós (Nagyszentmiklós) Szombathely város, Dr. Sziklay Károly (Kisszombor), Szeged sz.kir. város, Temesvár sz.kir. város, Vadasz Zsigmond, Várady Mihály, Vécsey István, Vaszary Kolos pannonhalmi főapát, gróf Zichy Ferraris, Szerbnagyszentmiklós község. Pártoló tagok: Gyoma mezőváros, Halas mezőváros, Hadház, Losonc, Mittelach Fülöp (Nagykikinda).

Az első tisztikar tagjai: elnök: Kovács Ágoston, alelnökök: gróf Karátsonyi Jenő és báró Gerliczy Ferenc, igazgató: Steinbach Antal, vezértitkár: Rédl Ferenc, másodtitkár: ifj. Vécsey István, pénztárosok: Kollárich Mihály, ellenőr: Kovács Péter, ügyész: dr. Kiss János, könyvtáros: Jeszenszky Nándor, gazda: Szalay József, számvizsgálók: Kersch Ferenc, Brájler János és Baaden Károly.

Az Egyesület vezetősége az indulás évében már két területen jeleskedett. 1282 forintnyi vagyon gyűjtött össze és több szakosztály is alakított. A népművelési szakosztály elnöke Schaeffer Antal apátpálbányos, alelnöke: Plechel Zsilárd, titkár: Bánay Jakab. Az irodalmi szakosztály elnöke Várady Mihály kir. tan. törvényszéki elnök, alelnöke: Szalay József ev. ref. lelkész, titkár: Grets József pianista, főigazgató: Franz J. L. bankigazgató, alelnöke Rózsa Ignác kereskedő, titkár Brájler János szerkesztő.

1890.

Ekkor az Egyesület Torontál vármegyei Magyar Közművelődési Egyletre változtatja nevét, s a fokozottabb hatékonyság céljából módosítja alapszabályát. Személyeskerék is sor kerül. Az új védnök gróf Csekonics Endre. Elnök: Kovács Ágoston, alelnökök: gróf Karátsonyi Jenő és Papp Simon, igazgató: Steinbach Antal, aligazgató: Rappensberger Vilmos

gimnáziumi igazgató, titkár: Rédl Ferenc tanító, másodtitkár: Bedl István tanító, pénztáros: Jeszenszki Nándor, gazda: Szalay József. Az igazgatótanács tagjai közé kerültek: dr. Szentkláray Jenő plébános, szerkesztő, helytörténész, az Akadémia tagja, Schaeffer Antal apátléplébános, dr. Engel Vilmos, dr. Ebner Alajos, dr. Klein Mór főrabbi stb.

(Milyen tanulságos névsor!)

Az új alapokra helyezett Egylet sem tudta mozgósítani a tagságot, de ez nem vette el a vezetőség munkakedvét. 1891-ben Széchenyi emlékeztetere nagyszabású ünnepséget szerveztek. Sor került a Révay-ünnepélyre is, ebből eredt a Révai-alap. Rendeltetése: évenként egy diák jutalmazása, „aki idegen ajkú letéte a magyar nyelven legnagyobb előmenetelt tett”. Steinbach A. egyleti igazgató ajánlata: „mozgalmat indítottak Révay Miklós szülőhelyén Nagyszentmiklóson főállítandó emlékmű ügyében”.

1892-ben még egy alapítvánnyal gyarapodtak: Gróf Karátsyoni Guidó-féle 400 koronás alapítvány kamataiból szorgalmas és jeles előmenetelű iskolás gyerekeket jutalmaztak.

Dr. Brájer L. indítványára elhatározták, hogy mozgalmat indítanak egy délvidéki színi szövetség létesítésére a magyar színeszetet határozottabb pártolása céljából. (A mozgalmat siker koronázta. Megalakult a színi szövetség, amelyet a délvidéki színi körület alkotott.)

1893-ban zajlott le a Révay-ünnepség, amelyet egyetünk a Délmagyarországi Tanítóegylettel közösen szervezett Nagyszentmiklóson. Főállították a Révay-emlékoszlopot. A főlavatása országos jellegű volt.

1895-ben a jubiláris közgyűlésen Kovács Antal elnök ismételtén sajnálkozott a „nagyközönség veszélyes arányú apátiája” miatt. Egyben leszögezte, hogy az eltelt tíz esztendő alatt értékes munkát végeztek. 5891 forintnyi vagyonra tettek szert, 912 kötetből álló könyvtárat létesítettek és 8000 könyv-kölcsönzés volt.

A millenniumi esztendő úgy ünnepelt meg, hogy Bányaí Jakab indítványára 100-100 koronával Millenniumi ajándék címen négy olyan tanítót jutalmaznak meg, akik a „magyar tannyelvű iskolákban a magyar nyelv terjesztésé körül kiváló eredményt értek el.” Így állandósult a tanítók jutalmazása 1896-tól.

Az Egylet képviselői (Steinbach A. Egyleti igazgató, Belicska Béni, dr. Demkó Pál és Papp Géza országos képviselők) részt vettek az ezredéves kiállítás alkalmával Budapesten tartott országos köznevelődési kongresszuson, ahol az Egyletet „buzgó működéséért elismerő oklevellel tüntették ki.”

1898-ban 14 évig tartó elnökségük után elhunyt Kovács Ágoston, helyébe

A kecskerei vármegyeháza

gróf Karátsyoni Jenő lép. Az alelnöki tisztébe Szabó Ferenc nagybécskerei eszperesplébános került. 1899-ben meghalt az igazgató, Steinbach Antal, helyébe 1900-ban Balázs József főgimnáziumi igazgatót választottak.

Az Egylet működése a következő öt esztendőben szűk körben mozgott. „Munkásságának leghatásosabb részét az évenkénti Nagybécskerekén rendezett ingyenes magyar nyelvi tanfolyamok képezték, melyeken sokszázan tanultak meg magyarul. Az Egyletnek az a munkássága ezen a nemzetiégi vidéken azonban olyan jelentőségű, hogy egymagában is indokoltá tette a kultúregyesület szükségét.”

1901-ben az igazgatótanácsba a következők kerültek: dr. Dellimánics Lajos, dr. Haidegger Lajos, Babics József, dr. Ebner Alajos, dr. Klein Mór, Rónay Jenő, dr. Nagy Dezső, Steintzer Géza, dr. Várady Imre, Streitmann Antal. Második alelnök dr. Brájer Lajos szerkesztő.

1903-ban Dellimánics Lajos főispán indítványára vette először kezébe az Egylet a vármegyei könyvtár és múzeum ügyét. Az internátus létesítését a közgyűlés az igazgatótanácsra bízta.

1905-ben dr. Vincze Erő megyei főjegyző lett az igazgató. Az energia, amellyel az Egylet új vezetősége a vármegye kulturális életébe belenyúlt, a közönséget is felrázta közönyéből. Ezzel megkezdődött a reneszánsz korszaka.

Újjászületés

Az Egylet kulturális célokra fordított költségvetése rohamosan növekedett: 1907-ben már 7000 korona, a tökéltett vagyonra pedig 20 000 korona. Ekkorra már mindenki elfelejtette, hogy induláskor bezzeg tartozásuk volt.

A „legmélyebbre ható kulturális szervét, az ingyenes olvasóhelyiséget 1905-ben létesíti. Könyvtára közönytárra alakult. A városban ez egy valódi házagópító intézmény volt. Az olvasóhelyiségben a könyvek mellett képes folyóiratok, hetilapok, szemlék, tudományos és szaklapok is voltak. Ott év alatt 16 363-an látogattak meg a könyvtárat. 24934-szer kölcsönöztek ki könyvet.

A helyi munkásképző és társaságyeletből kiinduló 1889-ben alakult nagybécskerei szabad líceumot 1905-ben „keblébe olvasztotta” az Egylet. A líceumot, amely az egylet legnépszerűbb kulturális szerve lett, továbbra is Knyaskó Lajos felsőkereskedelmi iskolai igazgató vezette. Az előadások színhelye a felsőkereskedelmi iskola (ma N. Tesla elektrotechnikum) díszterme, amely legtöbbször nem volt képes befogadni a nagyszámú hallgatóságot. A sikeren főbuzdolóva mozgalmat indítottak a vármegye más városaiban is. Először Nagy Kikindán és Törökbecsén majd Zsomolyán indultak szabad líceumok.

1906-ban a vármegye törvényhatósága és a megye közönségeinek nagy része is támogatói lesznek az Egyletnek. Anyagi szempontból ez 3500 korona juttatást jelentett.

Az 1907-es tisztújítás alkalmával az előző posztra Botka Béla főispán lépett. Ez év folyamán szervezték meg az Egylet részéről megbízott tanítók a vármegye vegyesajkú vidékein az első magyar nyelvi ismételő tanfolyamokat. Ezek voltak egyben az országban az első gyermek és felnőtt analabéta tanfolyamok. A szervezők alapotosságot bizonyítja, hogy vállalkozásuk sikere érdekében 1907-ben 500 koronás pályázatot írtak ki a felnőtt analabéta oktatására használható ábécés könyv megírására. Csáky Elek fővárosi tanító pályá-

műve nyert. Az Egylet ábécés könyve Budapesti a Singer-Welfner kiadónál jelent meg.

Hogy az ismeretterjesztő előadásokat vonzóbbá és népszerűbbé tegyék a legmodernebb vetítőgépet vásárolták meg. Ugyancsak 1907-ben indították be a múzeumi tárgyak és anyagok gyűjtését a tervbe vett vármegyei múzeum részére, de gyűjtést indítottak a budapesti Petőfi-ház és ereklyemúzeum érdekében. Ekkor kezdődtek a társadalomtudományi előadások is.

Raboktatás, munkásgimnázium, szlőjd

1908-ban valósult meg a rabok oktatása a nagybecskereki fogházban, de ezt nem találva elégségesnek országos mozgalmat indítottak a rabok oktatása érdekében.

Beindították a díjtalan munkásgimnáziumot. (Hat hónapig tartó képzés heti két alkalommal, esti két órával. Tantárgyak: magyar irodalom, gazdasági földrajz, fizika, elektrotechnika, művelődéstörténet, nemzetgazdaságtan, gazdasági vegytan, művészettörténet, történelem és egészségügy).

A munkásgimnáziumi oktatás kitűnő minőségét tanúsítja, hogy a város legrangosabb tanárai vettek benne részt. „Ezen nevezetes kulturintézményt Knyaskó Lajos főkereskedelmi és polgári iskolai igazgató vette át. Előadók a nagybecskereki főgimnázium, az állami felsőkereskedelmi és polgári iskola érdemes tanárai közül kerültek ki.”

A kézi(szlőjd)munka terjesztése érdekében az Egylet meghívta Gutenberg Pált, az országos szlőjd munka egyesület igazgatóját, aki erről tartott előadást. Ennek eredményeként meg abban az esztendőben szlőjd-tanfolyamot szerveztek a helyi tanítók számára.

Nemzeti történelmünk dicső időszakáról, a szabadságharcról sem feledkeztek meg. A városi színházban „nagyabasúsi történelmi előadással” ünnepelték meg '48. márciusi eseményeit.

Hogy megnyerjék a város polgárait meghívta dr. Ferenczy Zoltánt, a budapesti Tudományegyletem könyvtárának igazgatóját, aki nagyhatású előadást tartott a vármegyei könyvtár létesítése érdekében, lelkesen buzdítva az intézőket, hogy a könyvtárat minél előbb és „minél nagyobb arányban” megvalósítsák.

Vándorgyűléstől kompdiig

1909 nevezetessége a Magyar Földrajzi Társaság vándorgyűlése, amelyet az Egylet szervezett. A gyakorlati haszon pedig, hogy a vándorgyűlésből kifolyólag a

város kitűnően felszerelt meteorológiai megfigyelő állomáshoz jutott.

1909 a leggazdagabb munkásságú kulturszerveinek fejlesztése mellett újjáalakult is szaporodott. A nyári vakáció alatt Torontól vármegye több községéből az idegen ajkú gyermekeket két hónapra ingyen vették Szegedre és Makóra nyaralni és magyar nyelvet tanulni.

Új tevékenység az is, hogy 35 vármegyei községben szerveztek tanfolyamokat a felnőtt analfabéták számára. A licumból indult ki az Iparvédő Liga, és megalakult az ifjúsági Sorompó. Folyamatosan szervezték az óvodai mesemondó délutánokat. Mozgalmat indítottak a torontáli származású Dániel festőművészre vonatkozó adatok és műtárgyak összegyűjtésére, s a létesítendő múzeumban egy Dániel szoba berendezésére.

Nagy jelentőségűek kulturstélyeik, amelyeken tudományos, irodalmi és művészeti előadásokat tartottak. A munkásgimnázium hallgatói között ingyen színházjegyeket osztottak ki. A leendő múzeum számára megszerezték a nagyaj

Jankó Ágoston alispán

több száz Árpád-korabeli ezüstpénzből álló leletet. Perlaszról a titeli polgári iskolába átjáró gyermekeknek kieszakóztak a kompdi elengedését... 25 év alatt 48 tanítót jutalmaztak meg.

A díszkögyűlés

Az Egylet negyedszázados jubileumi díszkögyűlését, amely „maga is egy mozsáryal kulturhistória” 1910. május 8-

án tartották meg a vármegye székházának dísztermében. „Az ünnepségre összegyűlt a vármegye egész magyarsága, valamint a magyar kultúrának és szellemi életnek országos kitűnőségei”: Tomorkény István író, a szegedi múzeum igazgatója, Rákosi Jenő főrendházi tag, a Budapesti Hírlap főszerkesztője, az Országos Magyar Iskolaegyesület igazgatója, a DMKE és a Magyar Földrajzi Társaság képviselői... A jelességek közül összesen 124-et sorol föl Somfai.

Az ünnepi díszkögyűlésen tisztújítást is tartottak. „Egyhangú lelkesedéssel a következőket választották meg: elnök: dr. Dellimanicus Lajos főispán, alelnökök: Jankó Ágoston alispán, Balázs József főgimn. igazgató; Grézló János T. v. megye kir. tanfelügyelője; I. titkár: Somfai János a Torontál pol. Naplaj felelős szerkesztője; II. titkár: Wéling István áll. elemi isk. igazgató; pénztáros: Mayer Rezső nyomdatulajdonos; ellenőr: Szenes Adolf áll. polgári iskolai tanár; ügyész: dr. Várady Imre ügyvéd; könyvtáros: Jenesszky Nándor ág. ev. lelkész; szalmazsgálók: Fischer Mór áll. el. iskolai tanító, Kiss István pénzügyi tanácsos és Mencer Lipót nyug. várm. főpénztáros; gazda: Baaden Károly áll. el. iskolai igazgató.

Igazgatótanácsai tagok:

Bányai Jakab áll. el. isk. igazgató; dr. Czibuz Géza főgimn. tanár; Harzer József főgimn. tanár; Magyar Pál apátplébános; dr. Nagy Dezső ügyvéd; dr. Klein Mór főrabbi; Knyaskó Lajos felső kersk. iskolai igazgató; dr. Perisics Zoltán polgármester; Poroszkay Béla nyug. megyei főügyész; Streilmann Antal főgimn. tanár; Szalay József ev. ref. lelkész, valamint az örökös tagjai az igazgató tanácsnak, mint alapító tagok: Botka Béla nyug. főispán (Óléc); dr. Brájer Lajos, szerkesztő (Fiume); Csekenics Endre gróf v.b.t.t. (Zombolya); Eisler Mihály nyug. igazgató tanító (Lázárd); Engel Sándor fakeskedő, Franz J. L. bankigazgató; Faur Kornél műszaki tanácsos (Ungvár); dr. Gyertyánffy László nagybirtokos (Óléc); dr. Mangold Samu ügyvéd; Steinitzer Géza bankigazgató; Tallán Béla v.b.t.t. Törökkanizsa.

Menyit tanulságot tartalmaz ez a névsor!

Somfai János szerkesztette 1910-ben megjelent Negyedszázad évkönyve c. kiadványban örökítette meg a Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület példamutató történetét. Okulhatunk, tanulhatunk belőle, ehhez nem fér kétség, ahhoz már igen, hogy milyen előmeneteli tanítványok lesnek.

Egy részük családotól, fogatos járművel érkezett, mások kerékpárral és voltak akik gyalogszerrel jöttek, az utóbbi években autóval is.

Búcsú napján az ünnepség már reggel elkezdődött. Elsőnek a férfinép érkezett. Ők tekézték és biliárdoztak, egy részük meg kártyázott. Itt szokás szerint durákat játszottak. Biliárdos és tekés csapatokat állítottak fel és összemérték erejüket. A vesztes csapat általában egy kör italt fizetett a győztesnek, vagyis a játék italra ment.

Dél körül érkezett meg Bajmokról Minaček Julie (Cuki tata), a falu cukrása, aki süteményekkel látta el a búcsúsokat, de főleg fagyilaltot hozott.

Este bálát rendeztek. Erre szép idő esetén annyian összejöttek, hogy a termek és az udvar is kicsinek bizonyult. Így sokan az utcán szórakoztak. Ilyenkor minden ital kelendő volt, de főleg a pálinka, a császárkörte, a kevert ital (pálinka és császárkörte keveréke), a bor és a sör fogyott. Az üdítők közül pedig a málnaszörp volt a legkeresettebb. Volt üveges, csapolt, sőt családi sör is. Ezt másfél literes üvegben árulták.

A búcsúbálát keringővel kezdték, ilyenkor a fűvészenek a játékát szerették, ezért alkalomadtán kilátogatott a bajmoki rezesbanda is. A táncmulatság legtöbbször reggelig tartott.

A madarasi búcsú általában két napos volt, hiszen a bál után otthon folytatták a vendégeskedést. Ilyenkor a házigazdánál általában amolyan „terülasztalkám” volt. Hiszen a búcsúra minden tanyán készültek és várták a vendégeket.

A madarasi búcsúbálát 1998. óta a bajmoki Dózsa György Magyar Művelődési Központban tartják.

A bálak rendezvényeihez tartozott a Katalin-bál, szilveszterezés, karácsonyi, húsvéti és más ünnepek köré csoportosuló szórakozások és bálak. A Titói rendezben augusztus 15-én volt a Jugoszláv Néphadsereg határőreinek napja. Erre Bajmokról küldöttség érkezett a határőrkhöz, meg egy lakosság is ide látogatott. Néhány éven át ez is egy ünnepség volt.

Az oktatás megszervezése a madarasi tanyavilágban

A gyerekek írásra, olvasásra tanításával a szervezett iskolai oktatás előtt is

foglalkoztak. A tanyavilágban léteztek magántanítók, akik a tanyákról gyűjtötték össze a gyerekeket és írásra, olvasásra meg számolásra tanították őket. Az elvégzett iskoláról azonban nem adhattak ki bizonyítványt. Ilyen magántanítók voltak: Varga József, Szűnyog Sándor, Hasek István, Merekva János, Szobek Ferenc, Dózsa Márton, Berkes Pál, Vinkó Mátyás és mások.

A szervezett oktatás csak jóval később kezdődött el. A bajmoki iskolaszék 1928. július 15-i ülésén határozatot hozott, hogy a következő tanévben elkezdik a tanítást. Mivel itt magyarok éltek, az oktatás-nevelést magyar nyelven indították el. Összeírták a tanköteles gyerekeket, mintegy ötvenet. Iskoláépület is épült, s az ígéreteknek megfelelően a tanítás is elkezdődött. Csak az első évben volt magyar nyelven a tanítás. Az itt működő iskola osztatlan tagozatú volt, vagyis mind a négy tagozat diákjaival egy tanító foglalkozott, mindenki egy időben járt iskolába.

Az iskoláépület a tanyavilág központjában, a csárda szomszédságában volt. Az épületben egy nagy tanterem volt, előtte egy kis folyosóval. A folyosó másik oldalán, szemben a tanteremmel voltak a vécek. A folyosó mindkét végén volt a gyerekek ajtója, az egyik a gangra nyílt. A gangról balra volt a bejárat az iskolaszalga szobájába meg a padlásfeljáró is. Ennek a folyosónak a végén volt a tanítói lak. A folyosó egy nagy szobára nyílt, amelyről a madarasi országútra tekintett két szoba. Minden szobának két-két ablaka volt. A tanítói lakás alatt volt pince is. Az épület bejárata előtt (a csárda felőli oldalon) pázsitos udvar terebélyesedett, közepén egy kút állt.

A jugoszláv királyság idején itt tanított Jakšity Éva, Julie Blašković, Živorad Petronić, Đurđinka Micić, Margareta Jerg, Ariua Andelković és Radoslava Gajić.

A magyar éra idején Kemény Dezső, Császár Béla, Szatmári József és Szatmári Józsefné voltak a tanítók. Ebben az időben az istentiszteletet is itt tartották, Madarásról járt ki a pap misszionárius.

A második világháború után a tanítást azonnal megszervezték. Mivel ekkorra gyarapodott a horvát-bunyevác családok száma, az ő részükre szerb-horvát nyelvű tanítást szerveztek.

Kezdetben a magyar tagozatot Majstorovics Irma, Csorfoló Mihály és Komjáti Mihály tanították. Őket Juhász Ferenc és Mojzes Antal váltotta fel. A

szerb-horvát tagozatokat Josip Suvarđija és Papić Mara oktatta, majd mindkét tagozatot Ruža Merković és Müller Vilmos, még később pedig Bela Franciscović tanította. Az ő idejében meg is szűnt a szerb tagozat. A továbbiak során a magyar gyerekeket Király Ibolya, Gulyás Magda, Nagy Iren és a tanyavilág utolsó magyar tanítója, Kincses Ormos Teréz oktatta. A szerb tagozat 1968-ban, a magyar pedig az 1971/72-es tanév után szűnt meg.

A madarasi tanyai iskola épülete a bajmoki Vuk Karadžić Általános Iskola tulajdonát képezte. Mivel többé nem volt rá szükség, egyéb célra akarták felhasználni: kirándulohelynek, vendéglőnek, vadászlaknak. Mivel az épület a kaszárnya szomszédságában állt, a katonaság közelsége miatt erre nem volt lehetőség. Az épülettel együtt is saját szükségleteire megvette a Jugoszláv Néphadsereg az ottani határőrök részére.

Ezzel végképp megszűnt egy szép tanyai iskola működése és lassan feledésbe is merült az ottani oktatás.

A tanyavilágban is voltak ártatlan áldozatok a bajmoki razzia során, ami 1944. november 2-án volt. Ekkor a partizánok a ma már kegyhelyként ismert Akácánál mintegy 200 bajmoki, pacseri, györgyeni, nagyfényi és tavankúti ártatlan polgárt végeztek ki. Bajmokról ártatlan magyar és német, a többi településekről pedig magyar polgárokat végeztek ki egyetlen éjszaka folyamán, 1944. november 2-án.

A bajmoki razzia nagy területet ölt fel, ennél fogva kihatással volt a madarasi tanyavilág békés, dolgos, munkáskező parasztjaira is.

A madarasi tanyavilág férfinépét néhány nappal a bajmoki razzia előtt terelték össze az iskola udvarába. Néhányan előre tudtak a razziról, meg hogy a partizánok jönnek a szállásokra összegyűjteni az embereket. Voltak akik előre elmenekültek, de olyanok is akik csak látva a partizánok jövetelét mentették életüket. A többi épkezlőd embert az iskolaudvarban gyűjtötték össze. Amikor valamennyiüket – már akire rátaláltak – sorbaállították, dróttal összekötötték őket és elindították Bajmok felé.

Négyes menetszlopban haladtak a latyakos madarasi úton. Előző nap is esett az eső és ekkor is szemerkélt, az egész ősz igen esős volt. Az ártatlanokat mintegy tíz lovas partizán kísérte. Bajmokra érve a Bergel-féle iskolába kis-

érték őket. Ekkor itt már nagyon sokan voltak.

A Bergel iskolába érve a német hangzású neveüket kiállították. Aki esetleg magyar érzelmű volt de német vezetéknévű, azokat durván kirángattak a sorból. Ezeket máshová vitték mindenkitől elkülönítve helyezték el őket. A madarasiakat ezután a közös szobába, a Bergel-féle iskolában lévő tornaterembe hajtották. A tornaterem zsúfolt lett, le sem lehetett ülni.

Bizonyos idő után a község háza négyes számú szobájába kísérték őket a partizánok. Egy csoportban tizen voltak. Ekkor már mindenki félt, az emberek kezdtek rosszat sejtetni.

A négyes számú szobába azonban egyenként mentek be. Itt a rögtönítélő bíróság várta őket a következő összetételben: Pere Dulic elnök, Ive Pijuković tag, Marko Kujundžić tag, valamint Pajo Lulić aki a Jugoszláv Királyság idején bajmoki aljegyző volt, Joso Kajić egykori hivatalnok, aki grafitceruzával egy papírra jegyezte a neveket. Mint ahogyan később kitudódott, csak azok nevét jegyezte fel, akiket halálra ítélték. Továbbá itt volt Nikola Babić a helyi Népfelszabadító Bizottság elnöke és egy partizán tiszt, százasos, aki magyarul is tudott. Itt a rögtönítélő bíróságtól, nem pedig az ártatlan-

ságtól vagy a bűnösségtől függött valaki élete. Az ítélekezőket kimondottan a boszszúvágy fűtötte. Akinék a folyosóra nyíló ajtó felé mutattak, hogy távozzon, az megmenekült a kivégzéstől. Akinék a másik ajtót mutatták, azt kivégezték.

Minden attól függött, hogy a jelenlevők közül ki merre bölintott a fejével. A madarasi tanyasiak javarésze a folyosó felé távozott, de akiket a másik szobába vezényeltek, ki lettek végezve. A madarasi tanyasiak közül a következő ártatlan embereket lőtték le: Noll Hanzl, Rickert Toni, Scheider Pál (alig 16 éves), Papp Péter, egy Sopper Jakab nevű fiatal, szintén 16 éves, továbbá Weihand Mihály és bajmokról Juhász Sándor. A kivégzettek között találjuk Bartus János vasutas is, aki a MÁV egyenruhájában volt. Úgy látszik az volt a bűne, hogy rossz helyen kapott alkalmazást. Azonban mindannyian ártatlan áldozatok voltak.

A madarasi határban szép számban voltak napszámosok és béresek is. Bergel gazdálkodónál szolgált egy tavankúti bunyevác ember is. Bergel megtudta, hogy a partizánok járják a tanyavilágot, szólt hát béresének, hogy rejtsen el a vadászpuskáját. A szalmakazal mellett, ászák közben érték tetten a parti-

zánok a bérest. Öt menten le is lőtték a helyszínén. Nyilvánvaló, hogy ő is ártatlan áldozat.

Térjünk vissza az iskolához és az ott történt eseményekhez. A többiek az éjjelt a Bergel iskolában töltötték. Reggel az udvarban felsorakoztatták őket. Két tiszt állt eléjük, közülük az egyikük partizánlány volt. A partizántiszt kb. a következőket mondta: „Nem azért jöttünk, hogy kivégezzünk benneteket. Nálátok nem találtunk hibát. Rendesek voltatok. Hazaengedünk benneteket.”

Ezt követően elengedték őket. Valamennyien a tanyájukra siettek. Ott már a hozzátartozóik rémületen várták őket. Bekövetkezett a viszontlátás, de könnyes öröme. A kifáradt, megremült, bűntelen férfiak pihenőre tértek. A kivégzésekről csak ritkán és bizalmas körökben mertek beszélni. Az utódok még ma is félnék az említett bajmoki razzia hallatán.

A tanyavilág a háború utáni időszakban

A bajmoki razzián kívül más megrázkódtatás is érte a tanyavilág lakosságát. Ilyen volt az 1948-as évben a beszolgáltatás illetve „bajusztépes” ideje, ami végigsöpört az egész országon, de különösen Vajdaságon. Minden földdel rendelkező tulajdonosnak vagy gazdálkodónak be kellett adnia a terményfelesleget. Nem csak önkéntes beadásról volt szó, hanem azt erővel el is vették. Azt mondták, hogy az úgynevezett fejadagot meghagyják, de ezt sem tartották be. A padlásokokat is lesöpörték és egy szemig elvitték a gabonát, búzát, árpat, zabot, kukoricát és más. A madarasi tanyavilág sem volt kivétel ez alól. Itt is jártak a tanyák, mindent elvitték. Aki megpróbált valamit is eldugni és megtalálták, azt többhónapos kényszermunkára vitték. Aki pedig nem tudott elég tenni a beszolgáltatásnak, azt kinozták. A kínzás a legszörnyűbb módszerekkel történt. A madarasi határban — de máshol is — a természet kívül szalononát, zsírt és egyebet is elkoboztak. A begyűjtők a párt bizalmas emberei voltak.

1948-tól kezdve Jugoszlávia, Titóval az élén, eltávolodott a Tájékoztató Irodától, illetve a Sztaíni politikától. Ezt az időszakot nevezik Tájékoztató Irodás, illetve Információs időszaknak. Elég volt ha valaki csak azt mondta, egyezik Sztaínnal, máris nyilvántartásba került mint

Informbírós. Ezek államellenesnek nyilvánították. A súlyosabbakat Goli Otok szigetére vitték, vagyis ottani raboskodásra lettek ítélve. A madarasi tanyasiakat ez olyan vonatkozásban érintette, hogy az Informbíróság ezen a határreszen szöktek át Magyarországra. A szökeések éjjelenként történtek. Ekkor a katonaságon kívül bizalmas pártemberek is őrizték a határt. Akit csak lehetett elfogtak és lelőttek. A madarasi határresz átjáró csatorna volt a menekülők részére. A visszaemlékezések szerint voltak akiknek sikerült átlépni a határt, volt azonban olyan is akit megfogtak és Bajmokra kísérték, innen pedig börtönbe. Voltak akiket menekülés közben lőttek le. Ezeket itt hantolták el, sírjaik – mint országellenségeiké – ma is jelöltek. A hónapokig tartó helyzet ideiglenesen kimerítette a tanyavilág lakosait.

Az 1956-os magyar forradalom is hatással volt a tanyavilágra. A megtörtlés borzalmait elől ugyanis a magyar állampolgárok ezen a határreszen is menekültek Jugoszláviába. El kell mondani, hogy a jugoszláv határőrök olyan parancsot kaptak, hogy löjjenek a menekülőkre. A bajmoki kaszárnya tele volt katonákkal. Ebben az időben az őrház parancsnoka Jovo Repac kapitány volt. Katonái fogadták a menekülteket. A kaszárnyába kísérve étellel és teával kínálták őket, megmelegedhettek. Innen Bajmokra kísérték őket, sok esetben pedig be is szállították őket kocsival. Bajmokon gyűjtőközpont létesült. Néhány napi itartózkodás után tovább mehettek. Ez is hatással volt a madarasiakra.

A tanyavilágban kialakul a központ

A tanyavilágban már némi központot jelentett a valamikori csárda, amelynek első tulajdonosa Sztupovszki volt, akit Gál József követett. Ezután épült az iskolaépület, majd pedig a szövetkezeti otthon.

Eszmélet szerzői nagy távlatokat jósoltak a szövetkezeti otthonnak, amit a lebontott német tanyák épületanyagából építettek. Volt benne egy nagy színházterem, lakás, szinpad öltözőkkel és egy bolt. A szövetkezeti otthon sohasem készült el, ellenben a lakás és a bolt igen. A lakást egy ideig a katonaisztek és a boltosok használták, ma lakatlan.

A bolt a szövetkezeti otthonban akkor nyílt meg, amikor a boltosoknál is megszűnt a magánvállalkozás. Ekkor csukták be Gálék a csárdában levő boltjukat. Az új bolt ettől kezdve a bajmoki kereskedelmi vállalatához tartozott. Az elkövetkező idők boltosai Fülöp bácsi, Lutcz Toni, Margit néni, Peleskei Tamás, Erzsike, Grsity Jenő, Vujevity Antun, Zsegár Poldi és Pejčić Ivica voltak. A boltban kisegítőszemélyként egy Fábián nevű személy is dolgozott.

A bajmoki Knézi Péter mozigépésznek köszönhetően a tanyavilágban néha filmvetítés is volt.

Mezőörsként Horák Ádám vigyázta a madarasi földeket 12 éven át.

Az itt levő kaszárnyához villanyáramot is vezetett a Néphadsereg. Ezzel bekövetkezett a villanyvilág villamosítása is. A közelben levő tanyatulajdonosok be is vezették a villanyáramot. Úgy látszott, hogy a tanyavilág megmarad és a központ várni fogja a tanyasiakat. Azonban a tanyasiak is a jobb és kényelmesebb életfeltételek után áhítoztak. Így lassan, majdnem észrevétlenül Bajmokra költöztek, ott vettek házakat. Tanyáikat lebontották, a tanyavilág lassan kihalt. Ezután a tanyasiak

a faluból művelték földjeiket. Szinte utolsónak költözött be családjaival a faluba Horák Sándor gazdálkodó.

A megemlékezés nem lenne teljes a madarasi tanyasi lakosok említése nélkül. A faluban él ma is a 92 éves Gál József, a madarasi csárda egykori tulajdonosa, aki minden tekintetben jó egészséggben van. E sorok írója tőle kapott egy listát, amelyet Jóska bácsi még 1949-ben állított össze. Ez a lista tartalmazza a düllőit nevelt, az itt levő tanyák tulajdonosainak neveit, a háztartásban levők számát és a fogatos járművek számát.

A madarasi országút környékén lakók névsora, Bajmokról az országhatár felé haladva: Vigh István (2), Schneider Pálné (3), Lozan Lebovič (3), Schneider István (2), Gabor I. Ivandek (9), Dudás István (2), Dudás István (4), Barta István (39), Barta Pálné (1), Barta Ferenc (4), Suhajda János (4), Tósaki József (2), Barta Antal (2), Barta Károly (3), Blaskovity János (2), Horváth Pál (3), Gál József csárdatulajdonos(3), szövetkezeti otthon, iskola, kaszárnya, majd Geiger Márton (2), Sztupovszki Iván (2 + 2), Horák Ádám (5), Bárdos Péter (7),

Bárdos István (4), Tósaai Illés (2), Molnár Sándor (2), Barta Mihály (3), Stupovszki Imre (2), Rapcsák Pál (1), Czettl József (2), Hegyes Sándor (4), Garajszki Mihály (1), Pálkás István (2), Hasek István (4), Csöke Sándor (4), Barta Pál (4), Dózsa Illés (2).

Sári düllő tanyái és lakói: Barta Pál (2), Bartos Ferenc (2), Garajszki Sándor (3 + 2), Müller István (2), Garajszki Ferenc (2 + 2), Wersanszki Antal (2), Molnár Péter (3), Deák Imre (1), Juhász Péter (4), Geiger Péter (2), Safrankó János (4), Havszang Márton (4), Lakatos Márton (2), Gigó István (4), Rigó József (3), Rigó Mihály (1), Varga Sándor (2), Borics János (4), Gracza Pál (3), Lukácsévi István (3), Joso Vuković (?), Barta Mihály (2), Borics Péter (2), Olmann Éva (3), Borics József (3), Csaut Márton (2), Szabó József (3), Varga Pál (1), Varga János (4), Szakács Márton (5), Juhász János (3), Erődi János (?), Nagy Sándor (1), Juhász Ferenc (4), Nagy Jánosné (1), Brand József (5), Stupovszki Antal (3), Novics Mátyás (2 + 3), Fodor János (2), Dávid János (2), Borics Györgyné (3), Bajai József (2).

Nagykút düllő tanyái és lakói: Borics István (2), Keller Simon (2), Keller Sándor (5), Keller István (4), Benkovich István (4), Mandzinger János (2), Brand István (?), Szöllősi István (4), Borbás József (2), Csauth Mihály (5), Nikola Filipović (2), Ridgász Pál (3), Molnár István (4), Müller Márton (4), Müller János (4), Nagy Péter (2), Nagy János (6), Hollósi István (2), Gál József (2), Csahuth Jánosné (3), Horváth Péter (4), Neiszer György (3), Hollósi István (3), Vinkó István (4), Palásti Antal (4), id. Bárdos István (2), Tósaai Mihály (4), Bartos István (4), Petróczy János (5), Vinkó Margit (3), Vinkó István (3), Juhász Mihály (3), Borics Pál (4), Birkás János (?), Varga András (3), Barta István (2), Szilávik János (3), Rasztik Sándor (2), Gyenes József (2), Horvát Mihály (2), Kovács Pál (5).

A Rosszkút düllő tanyái és lakosai: Gál János (3), Likár József (2), Joso Lebovics (3 + 2), Szallai Mihály (4), Bohák János (2 + 2), Gál Antal (2), Lajčo Ostrogonac (5), Zsellér György (6), Paszterkó József (3), Bilinóvity János (5), Papp Péterné (4), Fabian Biljanski (4), Kuczi József (3), Bajor Istvánné (1), Benkovich János (1),

Dózsa János (4), Palásti Péter (4), Forcsek István (3), Burány Péter (3), Tósaai János (5 + 2), Tósaai István (2), ifj. Tósaai István (3), Licsók Pál (1), Patkós Ádám (2), Stupovszki György (3), Borics Mihály (5), Vinkó Sándor (4), Szabó Pál (2 + 2), Kuci Sándor (2), Róka József (5), Zsifdovszki András (1 + 3), Borics József (2), Gracza József (2), Hegyes Péter (2).

Wechtein düllő tanyái és lakosai: Dózsa Márton (3), Babinyecz Antalné (3), Manczinger József (2), Geiger Péter (2), Dózsa Márton (3), Rapcsák Józsefné (2), Benkovich István (4), Vinkó Mátyás (3 + 2), Peter Asic (2), Sztéfanovics Antal (2), ifj. Sztéfanovics Antal (2), Tósaai János (2 + 3), Sztéfanovics András (4), Bajor Péter (4), Barta Máté (2 + 2), Kis Pál János (6 + 2), Geiger János (3), Lebovity János (3 + 1), Keresztes János (3), Petróczy Pál (6), Antun I. Ivandekić (4), Rapcsák Sándor (3), Marko Bajić (3), Bartos József (2), Sztéfanovics János (3), Antal Péter (6), Baily István (5) és Antun Pokornić (3).

Bagás düllő tanyái és lakosai: Barta Simon (5), Sztéfanovics János (2), Schneider Márton (2), Olmann Istvánné (2), Patkos József (5), Vinkó István (3), Benco Petric (1), Berkes Sándor (4), Vinkó Sándor (4), Ritgász Fülöp (4), Ivan Peić (6), Manczinger Pál (3), Vigh István (3), Keller János (4), Simity Mihály (2), Majer Péter (5), Ago Benedek (4), Berkes Pál (3), Ritgász Ferencné (1), Ritgász János (3), Tósaai Sándor (3), Manczinger János (2).

Barlángos düllő tanyái és lakosai: Deák Lajos (3), Mijo Stipić (9), Benkovich József (3), Simity Péter (3), Noll Ferencné (1), Zsellér János (5), Pajo Matia (1), Zsellér Ferenc (4), Ritgász Péter (22), Balázsevity Gergő (5), Burány István (3), Martin Jakucsevity (2), Balázsevity József (2), Kuczi István (3), Hegyei János (29).

A fentiekből kitűnik, hogy a madarasi határterületen volt 218 tanya 642 lakossal. A tanyasiaknak összesen 138 fogatoskocsijuk (kocsi lovakkal) volt.

Az országhatár megvonásával a trianoni békeszerződés értelmében valamennyi földet a magyarországi Katymárról Bajmokokhoz csatolták. Ezeket a földeket 30 tanya volt.

Az egész határterületen tehát összesen 248 tanya volt 670 lakossal.

Húsvéti ünnepkör népszokásai Doroszlón

KOVÁCS Endre

Az egyházi évnek három *ünnepköre* van: a karácsonyi (téli), a húsvéti (tavaszi) és a pünkösdi (nyári) ünnepkör.

A húsvéti ünnepkör farsang vasárnapjával kezdődik, amely hét héttel előzi meg húsvétot.

A kereszténység legnagyobb ünnepe a húsvét, mert ekkor ünnepli Krisztus föltámadását. E napon ér véget a 40 napig tartó böjt, innen származik az ünnep magyar elnevezése is.

A niceai zsinat határozata értelmében (i.sz. 325.) húsvét ünnepe a tavasz napjé egyenlőség (márc. 21.) után következő *holdtölte* utáni vasárnap (*újholdvasárnap*), amely mindig márc. 22-e és ápr. 25-e közötti időre esik és az egyházi év *mozgó ünnepének* a központját képezi. Az említett időpont a 8. század óta vált általánossá a húsvét megünneplésére.

A nép vallásos képzeletében és cselekedeteiben több évezredes művelődési rétegek húzódnak meg. A pogány ősvallás maradványaitól a katolikus kereszténység tanain és gyakorlatán át a kereszténységre ható más vallások tanításáig. A vallási néprajz feladata vizsgálni, hogy a néplélek hogyan reagál a katolikus előírásokra. A népszokásai a katolikus magyarság vallásos néprajzának jelentős részét képezik.

Máig élő néphagyományaink mellett húsvéti népszokásaink egy részét idős emberek visszaemlékezése alapján jellemeztük le és mintegy száz évre nyúlók vissza az időben.

Farsangolás. Farsangnak a *vízkereszt napjától* (jan. 6-tól) *hamvazószerdáig* tartó időszakot nevezik. Az első farsanggal kapcsolatos bajor-osztrák följegyzések 1283-ból származnak. Kibontakozása nálunk a középkorra tehető.

A helyi népszokásokat illetően *farsang háromnapjának* vagy *háromnapoknak* van jelentősége, ami tanulmányunkban a vizsgált ünnepkör kezdetét jelöli. Ezt pedig a *farsangvasárnap*, *farsanghétfő* és a *húshagyókedd* képezi, amelyekre legtöbb háznál pogácsát sütnek (hogy sok pénzüket le-

gyen), meg disznókocsonyát főznek (mert az állat előre túrja és fölrendíti a gazdaságot).

Ha elérkezik farsang, akkor ú.m. az *ördögök* elszabadulnak és tobzódásra meg fajtalankodásra csábítják a gyantútan hívó embereket. Évszázadokon át tekintélyes prédikátorok óva intetek a *becsali sátán* minden pompája ellen. Mégis farsangban az emberek gondatlanul vigadnak és köznapi szokásaiktól eltérően, mondhatni fölszabadultan viselkednek.

Adomaként él tovább egy idős ember története kitől a tisztelendő úr hitánórán azt kérdezte, vagy melyik valásunk legszentebb ünnepe? Hajdani köztudatra jellemző, hogy a gyerek gondolkodás nélkül azt felelte: A szent farsang *háromnapja*! Ugyanis ma már egyetlen más ünnep sem tart három napig, mint éppen a farsang.

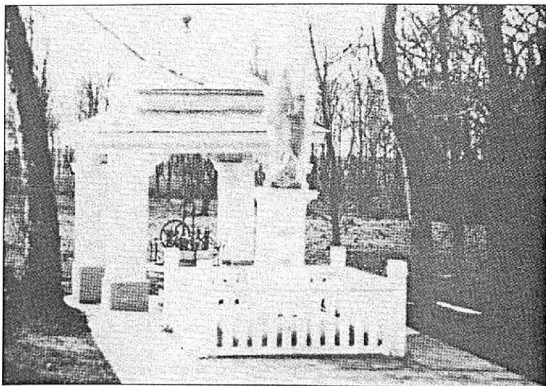
Doroszlón a farsangi bálakban való részvétel mintegy kötelező érvényű volt. Minden valamire való kocsmáros bált csinált, de ott tömve volt a terem, annyian látogatták. Nem úgy mint manapság, hogy egyetlen bált is nehéz megtartani. Így aztán volt: álarcosbál, iparosbál, vadászbál, sportbál, regruta-

bál, legénybál, párosbál, nősbál, halászbál, csikbál, túzoltóbál és még sorolhatnánk. Magánházaknál: özvegy-asszonybál, batyubál, gyerekbál meg miegymás. Farsangban az általános iskolák ma is ápolják az álarcosbál hagyományát.

Bálozni kölcsönpenzen is elmentek az emberek, mert aki a farsangban nem mulatta ki magát aratáskor meg más fontos mezőgazdasági munkák idején bántotta a nyavalya: valamely betegségbe esett ami miatt nem bírt dolgozni. Tánc közben nagyokat ugrottak, a férfiak magasba emelték táncosukat, hogy *akkorára* nőjön a rostnak való kender. A farsangból az idős férfiak is kivették a részüket: *ivót csináltak* és jól berúgtak. Régen bizony azt szökték ki, aki visszahúzódott, nem pedig azt, aki farsangban duhajkodott.

A legények zenekísérettel járták a falut. Közülük valamelyik *bolondkerék* vontatott a kocsjá után.

Volt rá példa, hogy a farsangi *bolondkerék* vénlegények is húzták. A мүkedvelők *halálpáródiát* játszottak, nem maradhatott el a *bögötemetés* sem. A vénlegényekkel-lányokkal tus-

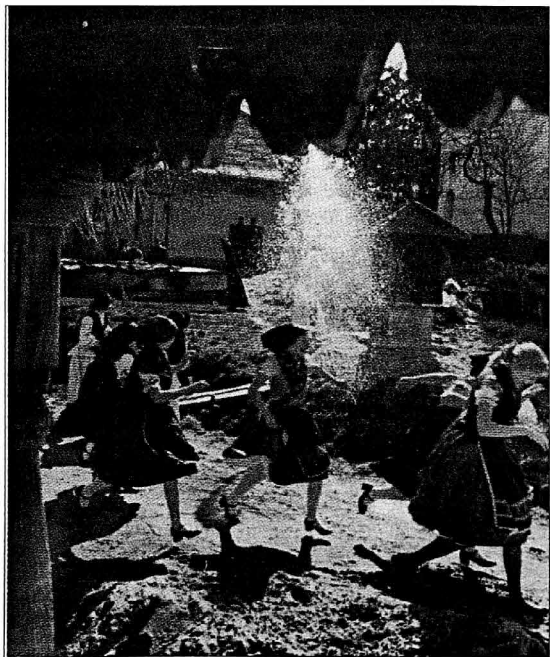

Szentkút

köt húztak. Állatmaszkot öltöttek, medvének, lónak öltöztek.

Ha netán fehér volt a farsang, akkor éjen át a lányok utcakapuját hóval torlasztották el a legények. Ha meg nem esett hó, akkor pelyvát, töreket szórtak a lányos házak előtt. Minden falunak megvolt a maga farsangi jellegzetessége.

Régi dorozslói szokás szerint a fiatalok farsangi mulatságán a lányok anyákkal együtt három sor szajtató öregasszony ülte körül a parkettet. Húshagyó kedd éjjelén a harangozó megcsörgette a templom kulcsait és jámbor szavakkal kérte, hogy vessenek véget a vigasságnak, mert hamarosan kezdődik a nagybőjt. Kérte a közönséget, hogy másnap valamennyien ott legyenek a templomi hamvazáson. Ekkor a zenészek *lefújták* a farsangot, karmesterük köszöntőt mondott. A pártában maradt lányokat azzal vigasztalta, hogy a következő farsangig biztosan férjhez mennek.

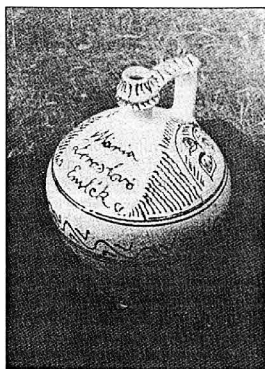
Aztán kaján mosollyal inkább önmagának, de úgy, hogy minden meghallja, az ilyenkor szokásos mondókával zárta a mondanivalóját:

Hosszú volt a farsang, mégsem volt esküvő.

A legények válogattak, a vénlányok megmaradtak.

*Elmúlt farsang, elfogyott
Vénlányokra bűt hagyott.
De énnekem nem hagyott,
Mer' én újasszony vagyok.*

De az igazi mulatság csak ezután kezdődött. Mókára hajlamos legények borgőzös fejjel, heccből móvatánkra kérték, sorra hamvazták a szajtató öregasszonyokat. Egyikük vizet fröcskölt, a másik hamut szórt a pendelyük alá, mondván: *porból lettél, porrá válsz!* Közben jókat röhögtek. Éjféli harang-

Szentkúti korsó

szót sem várva, kihamvazták a kocsából azt, akire nehezteltek.

Számtalan esetben, mire a mulatságból haza kellett menni, addigra bokáig érő hóval tréfálta meg a farsangolókat az időjárás, vagy mint mondták, *járatta velük a bolondját*.

A farsangi mulatozások régi, homályos célja az egészség megőrzése, a termékenység növelése, a növények és állatok hasznának a biztosítása mágikus cselekménnyel. Amiért különösen kedvelték a köznapi problémáktól való menekülés, a gondúzás, a közönség nevettetése volt, de amiért akkor sem sértődött meg senki, ha a tréfa kissé bántó volt.

A farsang könnyelmű vigasságát a nagybőjt megbánást sugalló hangulata váltotta föl. A *bőjt*, népnyelvi alakjában a *bűt* szó becses régiségünk, amely a nyelvünk pogány-kori használatából került át a mai keresztény szóhasználatba.

Nagybőjt idején szünetelt minden mulatság és ha bárki áthágta az előírásokat, igen megszóllták érte, nem egy esetben a pap is kiprédikálta a templomban. Ezzel kapcsolatban közismert az a néphiedelem, hogy a nagybőjtben nem szabad hangosan énekelni, táncolni meg ugrádozni mert akkor lepótyog a szilvafa termése.

Égész nagybőjtre jellemző a húsvét-ra való készülődés. Különösen vonatkozott ez az énekkarra. Férfiak és nők,

fiatalok és öregek egyaránt részt vállaltak benne. A legjobb férfi énekesek a *pásióra* készültek, ezt gyakorolták. A többiek is hetente egy-két este énekpróbára jártak, ahol a szent énekeket a kántor tanította.

Nagybőjten a Mária-társulat asszonyok fájdalmas olvasót imádkoztak, böjti énekeket zengedeztek.

Bőjti leánykörtánc a *csiraj*, amelynél fontosabb az ének mint a tánc, de amelyet már a nagyanyaink öreganyái is ismertek. Más vigalmakra, mulatságokra a nagyböjti tilalmak vonatkoztak, a csirajt viszont egész éven át szabad volt táncolni. Vasárnap meg ünnepnapok délutánjain a serdülő lányok a ház előtti téren táncoltak. A leányénekek hívogató szavára odaérkező legények megbámulták lelkes, fürge táncukat. Esténként bandázni is eljártak, ahová a legények is bejárások voltak.

Minden háznál arra törekedtek, hogy mire elérkezik a húsvét szent ünnepe, addigra a gazdasági udvaron, az istállóban és a lakásban, minden a legnagyobb rendben legyen. Fehérre *kimeszelték* a ház elejét meg a szobát, szépen *főmázúztak*. Kimosták az ágyruhát, hogy ne csak lélekben, hanem testben is megtisztulva ünnepelhesse nek.

Húsvétra tisztították meg a temetőben a sírokat, az előző évben elhunytaknak síremléket készítettek.

A böjti szelek néha viharossá fokozódnak és kiszárlják a szántóföldeket. Az idősebbek rosszállólag rázzák a fejüket és mondják: — *Nem érdemeltünk esőt...*

A régebbi idők böjti fegyelme sokkal szigorúbb volt a maiak: kenyert, sőt, száraz növényi éledeleket volt szabad fogyasztani, és csak egyszer napjában.

Az ókeresztény regula szerint a húsfélék mellett fehér eledel (tej, túró, vaj, tojás) sem kerülhetett ilyenkor a hívek asztalára. A böjtölés keményebb formája a *negyvenelés* volt. Aki fölfogadta egész idő alatt csak egyszer, naplemente után táplálkozott, a házaselettől, dohányzástól is megtartóztatta magát.

Öregek szerint a böjt különösen érdemszerű az Úr előtt, ezért az asszonyok böjten kívül, a közeli búcsújáró helyekre is *éhnyalon* zárandokoltak, hogy kéréseik meghallgatásra találjanak a Szűzanya előtt.

A 20. század elején még az volt a szokás, hogy húshagyókedden a füstölt húst, szalonnát kemencébe dugták, ajtaját ill., a tévét sárral tapasztották be, a főzőedényeket hamulúggal zsírtalanították és fölítették a padlásra. Helyettük böjti edényeket használtak, amelyekben zsírtalanul főztek, annyira igyekeztek betartani a böjti előírásokat.

Később a vallási megköltések enyhültek és akkor a nagyböjti szerdák meg pénteki napokon már zsírral főztek, de húseledelt akkor sem fogyasztottak. Hamvazószerdán meg a nagyhéti böjti napokon zsírtalan (sóba-vízbe) babot vagy halat főztek, pattogatott kukoricát ettek.

A hamu, már az Ószövetségben is a bűnbánat jelképe volt. A megbánás jeléül az ókeresztények hamuval hintették meg magukat. A nyilvános bűnbánat a nagyböjti első napján, hamvazószerdán vette kezdetét.

A hamvazószerda az 1520-ból származó Lányi-kódex szerint *böjtfogadoszerda* néven szerepelt. Mise előtt a templomban megszentelik az előző évi szentelt-barka hamuját és vele végzik a hamvazást.

Guzsalyútó vasárnapon hosszú, vendégszégényítő tésztát főztek, hogy vékonyszálú kender teremjen.

Feketehefen nem vot szabad mosni, mert akkor sok lesz a bolha. Miattuk, szentelt barkát sem volt szabad bevinni a lakóépületbe.

Liturgikus hagyományok szerint *fekete-vasárnap* a *főltámadásig* a templomi feszületeket meg a főltár képét violaszín lepellet takarják. Az asszonyok és a leányok feketébe öltözve mennek a templomba.

Az *Anyaszentegyház* öt parancsolata csaknem kizárólag a húsvéti ünnepkörre vonatkozik. Híveinek a lelkére kőti, hogy rendszeresen járjanak templomba, a parancsolt böjtöket megtartsák és évente legalább húsvét táján meggyónjanak, tiltott napokon ne vigadjanak, lakodalmat se tartsanak. Betartásukra a papon kívül az előjáróság meg a tanítók is ügyeltek.

A húsvéti szentgyónás-áldozás kínálkozó alkalom a lélekben való tisztulásra, melynek a meghittebb kultikus tavaszvárásban ősidők óta kiemelkedő szerepe volt. A családokban a család fő gondoskodott arról, hogy minden arra való gyermek a cselédei meggyónjanak, mert csak így, a kegyelem állapotában váltak méltóvá a húsvéti szentelt éledelek fogyasztására. Gyónás előtt a fiatalok bocsánatot kértek, mondván: — *Bocsásson meg kend, ha*

Szentkút

valamit vétettem..." A válasz: "— Istennél a bocsánat!" — volt.

A hagyományos helyi *móvagyónás* virágcsütörtökön volt, amikor a szomszédos falvak papjai jöttek segíteni, hogy mindenki meggyónhasson. A déli harangszó után *megjelentették*, két órától pedig óránként harangoztak, hogy figyelmeztessék a hívőket a móvagyónásra. Ahogyan a gyónók száma növekedett úgy foglalták el helyüket a gyóntatószékben a *móvázó* papok, és addig maradtak, amíg csak jöttek a hívők és volt aki gyónni akar.

Öregek, betegek gyóntatását a virághét *péntekén* végezte a pap aki ilyenkor stóltát öltött magára. Ministránsok vitték az Oltári Szentiséget jelképező gyertyalámpást, csengéssel figyelemztették a járókelőket, akik illedelmes kitértek előlük, leterdültek és keresztet vetettek.

Virágvasárnap ünnepli az Egyház Jézusnak a számon való diadalmas bevonulását Jeruzsálembe. Másutt archaikus tavaszünneplő hagyományok is fűződnek a naphoz, mint például a pogány téltemetésnek, tavaszvárásnak némely skolas megnyilatkozása. Erre azonban a falubeliek már nem emlékeznek.

A doroszlói figyelemmel kísérték a Mosztonga partján növekedő fűz (*Salix caprea* L.) bérkának a fejlődését, és ha előbb kivirágzott, akkor lemetstették és virágvasárnapig tárolták. A fűzbarkák szédesét leginkább a kiskorúak és az öregek végezték. Virágvasárnapi szertartáson szentlék meg a templomban. Halottkultuszra utaló cselekmények miszerint a temetőben a hozzátartozók sírjára szenteltbarkét meg egy piros almát helyeztek. A szentlékményt ma is misztikum övezi: odazaha a ház ereszetébe teszik, hogy oltalmazza a házat a villámcsapástól meg a nyári zivatarok romboló hatásától.

A *nagyhét eseményei* a falu lakóinak nemcsak a figyelmét, hanem idejének nagy részét is lekötötték.

Virágvasárnaptól föltámadásig a társulatos asszonyok legidősebbjei este összejártak imádkozni. Elmondták a *stációkat* (keresztúti ájtatóságot) meg az Úr Jézus kinszenvedéséről az olvasót.

Nagyhéten nem volt szabad mosni vagy meszelni mert amikor az Úr Jézus

a keresztjét cipelte a Golgotára, összeroskadt ahol ezt cselekedték.

Kenyeret sütni például nagyhéten is szabad volt, mert amikor az Úr Jézus a keresztjét hordozta, akkor a friss kenyér illatától erőre kapott. De akkor egy asszony az Úr színe előtt bemocskolta és meggyalázta a kenyeret. Jézus inteni akart, hogy soha többé ne legyen ke-

Doroszlói népviselet

nyér, de a Szűzanya kiengesztelte, mondván: *Hagyd fiam, hagyd...* És ezét van kenyér, de nem az emberek, hanem az ebek miatt! Mert azok nem érdemlik, akik méltatlanul bánnak a kenyérrel.

A néphiedelem szerint a nagyhét időjárása mindig borús vagy esős, mert az Úr Jézus sokat szenvedett a keresztján és mindez miatta van.

Az idősebbek ma is úgy hiszik, hogy a *nagyhéten* kiültetett krumpli nagy lesz és sokat terem.

Nagycsütörtök, *csonkacsütörtök* az Oltáriszentség szervezetésének ünnepe, Jézus szenvedésének kezdete. A *zöldcsütörtök* neve a Getszemáné-kerttől származott. A nap egyetlen miséjén glóriára megszólal az orgona, a csengők meg a harangok, hogy utána nagyszombatig *megszületőjenek*.

Zöldcsütörtökön a doroszlói kofák *plecsnit* (ősi káposzta csomóba kötött leveleit), spenótot, zöldhagymát vittek a hódsgái piacra, mert kultikus szerepe

folytán ilyenkor a *zöld portéka* igen kelendő volt.

Közismert szólás, hogy nagycsütörtökön a harangok Rómába mennek. Helyettük a szertartásokra való hívásnak, jeladásnak, de a gonoszüzésnek is ősi módja a kerepelés.

A két világháború közti időszakban nagycsütörtök este az idősebb asszonyok Jézusnak az Olajfák hegyén való virrasztásának emlékeztetere a Szentkúthoz mentek és a *fájdalmas* olvasót imádkozták meg énekeltek. Amióta a Kálváriát áttelepítették a Szentkúthoz azóta ott imádkoznak.

Amikor nagycsütörtökön *megnémultak* vagy *elementek* a harangok (meg akkor is amikor visszajöttek) megrázogatták a gyümölcsfákat, hogy róluk minden rossz lepotyogjon, ne legyen férges a gyümölcsük és sokat teremjenek.

Régen amikor *megnémultak* a harangok, akkor helyettük a községházánál mozsárgyúkkal jelezték az időt: az első harangszó helyett egy, a második helyett két, a harmadik helyett három ágyúlöv lötték; nagyszombati körmenet végeztével pedig, a föltámadás zárásként hatot lötték.

A lövésekké meg a kereplővel végzett zajkeltés gonoszűző jellegű és föltámadásuk otthon a pásztorok is karikás-ustoralkal durrogattak az udvaron, mondván, hogy ezzel minden rosszat elűznek a háztól, beleértve az egereket, patkányokat és a férgek.

A gazdaságban igyekeztek minden munkát nagypéntekig elvégezni. E nap reggelén a gazda dolga volt zsírral kikenni a saját csizmáit meg a lószerszámokait. Ezekben a csizmában ment pásiora, meg bennük járta körül a földjeit és ahol lyukat talált, betaposta, hogy pusztuljon minden féreg.

A település fontos kultikus helye a Kálvária. Elterjedése és használata összefügg azzal a gondolattal, hogy a keresztény ember legalább jelképesen járja végig Krisztus szenvedéseinek az útját a pilátusi ítélőtől a sírbátélig. A stációk előtt leterdelve imádkoztak.

A kálváriának elsősorban hűsvét előtti nagyhéten volt nagy szerepe és a pap vezetésével jártak a keresztutat.

A 20. század elején még akadtak jámbor öregasszonyok, akik nagypéntek délután, tehát a Megváltó halálának feltételezett órájában a Kálvária keresztje előtt leterdelve magának Jé-

zusunak gyóntak meg és mentek hűsvétkor áldozni.

Nagypéntek Jézus keresztthalálának az emléknapja. A legnagyobb böjt és gyász ideje. A nap nevezetes templomi szertartása a *csonkamise*. A legtöbb templomban rendeztek *pásió-játékot*, amely a katolikus tanítás szerint a Kálvárián való beteljesedését az első miséáldozat, amelyet engesztelő halálával a Fiú mutatott be az Atyának.

Egyik halász azt mesélte, hogy nagypénteken hiába ment halászni, semmit sem fogott, mert a hal is vesztét éri.

Jó hízi csak abból lesz – mondták a bölcs öregek – amelyek két nagypénteken jár ki a kanászhoz.

Nagypénteken minden arra alkalmas malacot kihérleltek, hogy vér folyjon annak emlékére, hogy J. K. is vérét adta az emberiségért. Hasonló megfontolásból a háziasszonyok is hűsvét hajnalán kakasokat vágtak.

A közhiedelem szerint ha valaki vízbe fulladt, akkor azt a nagypénteki cipóval találták meg, mert a bedobott kenyér ott áll meg, ahol a halott a víz fenekén van.

Nagypéntektől a nagyszombati föltámadásig önkéntes tűzoltók őrizték a szentsírt, ami a templomban volt: a lefektetett feszület kétoldalán vigyázban álltak. Munkájukért a plebánus úr bort adott mivelhogy a közmondás szerint Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen.

Bibliai hasonlattal élve az időszak keresztúti szenvedéseit tükrözi a szólásmondás, amely szerint: *Mindenkinek van körösztyje, de az enyim Kálváriát!*

Nagyszombat. A népi hagyományvilágra is kiható jellegzetes szertartás a tűzszentelés, ill. az új tűz kultusza, melynek sokféle változata, hagyománya alakult ki. Az enapi tűzszenteléskor tűzkörül volt csak szabad tüzet gyújtani. A megszentelt tűz lángjánál gyújtották meg a templom jókora hűsvéti viaszgyertyáját, amelyről még szólnunk.

A szentelt tűz maradványait a hívők szenteltvízzel oltották, a *júdászenet* hazavitték és az állatok itatóvizébe tették (szenesvizet csináltak). Sok házban tartották azt a régi szokást, hogy nagycsütörtöktől nagyszombat estig nem tüzeltek. Az új tüzet a templom

elől hazavitt szentelt parázssal gyújtották meg.

Másik fontos nagyszombati szertartás a templom keresztelők vízének a megszentelése, ami régén együtt járt a házak szentelésével.

A **nagyszombati föltámadás** nagy pompával zajlott és részt vettek benne a falu összes testületei, intézményei melyben a *fölhőt* ill. a baldachint a helyi önkormányzat elöljárói vitték. Alatta tizenhat ministráns kíséretében a lelkipásztor haladt. A menetet a tűzoltók és a rezesbanda kísérték. Ezúttal a zenekar egyházi énekeket játszott. A hűsvéti gyertyát az önkormányzat elnöke, ill. hát a bíró vitte a menetben. Fölvonultak a Mária-lányok, ők vitték a templomi lobogókat. Ott voltak a helyi általános iskola tanítói, meg a falu összes hivatalnokai. Az áhítat mindenkit magával ragadott a menetben, és aki tehetett együtt énekel a kórssal. A szertartást harangzúgás kísérte, a levegőt tömjénillat töltötte be.

Nagyszombaton föttöjtást, föttkolbászt meg föttsonkát szentelte a templomban. Az ételeket karkosárba helyezték és kivarrt terítőkké takarták le. Doroszlói szokás szerint ilyenkor kezdik fogyasztani a sonkát. A böjti időszak tehát *kövesztett sonkával* meg föttöjtással ér véget. Szentelés után addig nem vacsoráztak, amíg nem jött föl az égen az első csillag. A közeli Szlovén hegyháton élő Erdőd, Dály, Almás magyar-

sága, hűsvéti eledelnek *firhangosgombóc* (krumplit) is főzött a sonkalében.

Vacsorakor a család fő az együvé tartozás jegyében annyi felé osztott egy föttöjtöt, ahányan a hűsvéti asztalt körül ülték.

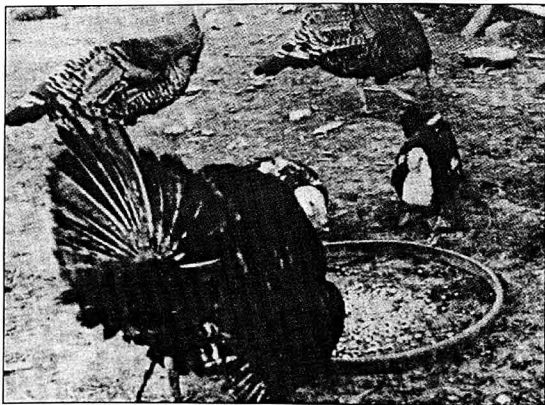
Gyerekes anyák, főképpen a nagymamák dolga a hűsvéti tojások egyzínűre festése. Természetes festékek a hagymaszárát használták. Népszerű ipari tojásfestékek a piros, a kék és a zöld színek voltak. A gyerekek, de főképpen a szülők igényeinek megfelelően különféle kisteri tojásokat kaptak ajándékba a legkisebbek.

A tojás díszítését és kultikus felhasználását pogány szokásokból vette át a kereszténység. Megáldásáról a 4. sz.-ból, majd ennek hivatalos bevezetéséről a 12. sz.-ból van tudomásunk. Az egyházi szimbolika szerint a hűsvéti tojás a sírjából feltámadó Krisztust jelképezi.

A hűsvéti nyúl alakjában a tavaszi megújulás és az újászületés eszméjére egyesül.

Nagyszombaton mindenütt gyerekek szorgoskodtak az utcán: füvet téptek az árokparton fészket készítettek a kistesteknek, hogy abba *tojja* a hűsvéti ajándékot.

Lányoknak, asszonyoknak tiltva volt a hűsvéti festett tojások fogyasztása, mert attól úgymond, nagyon megjön a bajuk.

Misztikus baromfietetés

Húsvét vasárnapja. A nagyszombat-ról vasárra virradó éjszaka különleges népi ájtatossága volt a Jézuskere-sés, amelynek sokféle változata és formája alakult ki. Az egyik idős adatközlő még emlékezett rá.

A néphiedelem szerint húsvét hajnalán friss vízben kell mosakodni, hogy mindig frissek maradjunk.

Húsvét hajnalán izgatottan ébredtek a legkisebbek, akik még elhitték, hogy a *kisnyúl* hozza az ajándékokat: mézeskalács-nyulat, néhány festett tojást, cukorkát, csokoládét, fűgét, narancsot, almát, tojásukrot, játékokat meg meggy-mást.

A serdülőkorban levő lányoknak új ruhát varrattak, mert nagybőjt végeztével húsvét szombatján szinelődés, vasárnapján táncmulatság volt a kocsmában.

Fritz Ferenc (1897-1983) plébános idejében (1942-1980) a húsvéti nagymise után fogadás volt a plébánián. Hit-

községi tisztségviselők, világi előjárók, testületek vezetői meg az énekkar köszöntötték a plébános urat. Anyian voltak, hogy egymásnak adták a kilincset. A fogadtatás nagyszerű volt, a vendégeket itallal, sós süteménnyel kínálták a plébánián.

Húsvét másnapjának vízbevető hétéfő a neve, locsolkodásra utal, amely teljesen világi szokás és sok helyi változata van. A néphiedelem úgy tartja számon, hogy a locsolkodás népszokása a Krisztus sírját látogató szentasszonyoktól származtatható, kik az üres sírbarlang láttán elájultak és vízzel locsolták föl őket.

Húsvét hétfőjének a hajnalán nagy vidámságra ébredt a falu. Zene kísérettel legények jártak locsolni a hajadonokat: kivezettek az udvarra és a gémeskútnál vízzel öntötték le, mondván, hogy *friss légy, friss légy...* Egyik csapat el sem ment, jött helyébe a másik.

Egyenként a legények, gyerekek délig jártak öntözni a lányos házakhoz, a házbeli nőket meg a szomszédasszonyaikat is szagos vízzel locsolták.

A gyerekek pénzt, almát, narancsot, csokoládét, a legények bort meg pálinkát kaptak egészségvárászló szolgáltatásaiért.

Húsvéti locsolkodáshoz tartozó nyerőjáték a tojásösszeütés (első mo.-i említése: 1380), amelyben két szemben álló játékos, kezében tartott tojással a másikét igyekszik eltörni és magának megszerezni.

Húsvéthétfőn a falusi templomban csak reggeli kismise volt, a nagymisét a szentkúti kegykápolnában tartották. 1945 előtt a falu népe a szentkúti nagymise előtt nagy körmenetben vonult ki a falusi templomból a szentkúti kápolnához, majd a kinti nagymise után ugyanúgy vonult vissza a falusi templomba. A menet élén legény vitte a *köröszőt*. Utána egy leány lobogtatta a Mária-lányok zászlaját. Ezt követte a lobogópárok, majd a Mária-lányok. A Szentkúthoz vonuló menet fontos szereplője volt a mintegy harminc fős vegyes énekkar és a nyolctíz fős rezesbanda. A Csibili-banda néven emlegetett rézfúvós zenészek nagy ünnepeken a templomban is muzsikáltak az orgonával együtt, de elsősorban nagyszombatban meg húsvét vasárnapján valamint húsvét hétfőjén. A vonulások alkalmával a hivatalos kántor csak ballagott a tömegben és a résztvevőkkel együtt énekelt. Az éneklést egy parasztember, Mezei Mihály doroszlói előénekes vezette és irányította, kinek már az apja is előénekes volt Doroszlón. (Bárh, 1990, 230 p.)

Húsvétól Szent Imre napjáig minden *újholdvasárnap* nagy körmenetet tartottak a faluban.

Húsvét másnapja azok számára is vonzó, akik ritkán járnak templomba. Az év első szentkúti miséjének *tavaszköszöntő* jellege van.

Ezen a napon a komák rendszere-sen összejártak, kölcsönösség elve alapján fölívta vittek ajándékokat a körösztyereknek.

A húsvét utáni hetet *fehérhétnék* nevezik. A fehérvasárnapi nagymisén ott voltak a Mária-lányok, de csak *kiálltak*, mint búcsúkor. Alapvetően a húsvéti ünnepkör ezzel ért véget.

Husvéth Lajos keresztútja

KOVAČEV NINKOV Olga

Zombornak sokkal több jeles festőművésze volt, mint amennyiről ismert. Habár a város nevét Milan Konjović (1898-1993) neve fémjelzi – egyben egy időszakot is jelképezve – találni itt még sok más figyelmet érdemlő és ugyanazon időszakhoz tartozó művészt. Ilyenek például az idősebbek közül Mály József (1860-1901), Juhász Árpád (1863-1914) Kálmán Péter (1877-?), Virág Béla (1872-1931), vagy a Konjovicsai szinte egykorú Husvéth Lajos (1894-1956). Ez utóbbira, ha az előzőkre nem is, éppen a városhoz és a tájhoz való ragaszkodás a jellemző. A hasonlatoknak egy művész sem örül igazán, e két alkotó esetében mégis elkerülhetetlen. Hiszen nem csak egyazon város szülöttei, de induláskor szociális hátterük is azonos; külföldi képzőművészeti iskolák diákjai, művésztelepek látogatói, két világháború túlélői. A hazatérés, a ragaszkodás a rögöz, a hazai táj és motívumainak festése valamint a nagy és jó állapotban levő életmű is közös jellemvonásuk. Igaz életlét is akad bőven. A nemzetiségen kívül legfőképp a művészeti hitvallás és stílus, a társadalmi beilleszkedés sikeressége. A megélt életkor és a várossal kezdeményezett egyezmények végeredménye is más. Az avantgárd művészetről híres Konjović abban is az elsők között járt Vajdaságban, hogy 1966-ban a városnak ajándékozta életművének egy részét azzal a feltétellel, hogy művei méltó helyen nyerjenek elhelyezést valamint a képtárat is az ő nevére nevezzék el. A gesztus nem volt egyedülálló. Példaadóként emelkedik ki a sorból az 1957-ben létrejött Pavle Beljanski Újvidéki Emlékmúzeum. Ide tartozik az 1971-ben a zentai származású Thiel Tóth Margit által Zentának adományozott vajdasági, többnyire kortárs magyar alkotókat magába foglaló, Tóth József szobrásznövendék nevét viselő ajándékgyűjtemény. Husvéth Lajos meg sem élte az ajándékgyűjtemény kialakításának hullámát, amikor pedig özvegye, Husvét Sarolta, felkínálta Zombornak a félve örözt kincset, elutasított Szabadkaiakat, ugye ismerősen hangzik? Azonos sorsot élt meg a Jovan

Milekić által gyűjtött Bácskai Múzeum anyaga, a Perčić gyűjtemény értékeiből, valamint a Sarajevo-ban levő Buljović gyűjtemény, s kilátásban van még néhány ilyen a jövőben is. A Husvéth-hagyaték azonban Szabadkára került! Egy része 1970-ben, 1981-ben pedig teljes egészében. Azóta az itteni Városi Múzeumban levő Magyar Galéria-, illetve Özvegy Husvéth Lajosné hagyatéki gyűjteményeként szerepel. Itt kapta meg első méltó szakmai feldolgozást, reprezentálását is. A keresztútnak azonban még nincs vége!!! Ugyanis a szabadkai Városi Múzeumot átalakították, így az új állandó kiállításból lemaradt a város művészettörténetének, illetve művészeti gyűjteményének bemutatása. Meddig? A válasz még nem hangzott el. Husvét Lajos tehát nem látható. Igaz, időszakos tárlatok formájában él az igekezet az értékek felcsillantására. Ilyenek voltak például a születésének századik évfordulóján, valamint a tavalyi aratőnnepség alkalmából rendezett Nyári és Őszi motívumok c. kiállítás. Mindez természetesen édeskedés. Ezért a dolgok állása olyan érzést vált ki belőlem, mintha a tőlünk távoli, szinte elérhetetlen francia impresszionistákról, vagy akár a Mona Lisáról kellene írnom, amit az olvasók többsége esetleg reprodukcióról (de legalább) ismer. Másrészt mit ér az ibolya virágról oldalakat írni, ha nem lehet az illatát, a színet élvezni, megismerni? Bizony, talán az is ér valamit. Ezért Husvét Lajosról röviden a következőket ismertetjük: 1894. szeptember 1-én született Zombornak. Apja mellett, aki földbirtokos és műgyűjtő volt, korán megismerkedett a tanya- és állattalálással, valamint a művészet élvezetével. Tehetése által az első benyomások gyümölcse hamar kibontakozt első szobrain. Stróbl Alajos (1856-1926) szobrászművész felfigyelt rá és 1913-ban felvételre ajánlja a Budapesti Szépművészeti Akadémiára. Bármelyik szobrát tekintjük meg, felmerül bennünk a kérdés: miért váltott át a festészeti területre? Mert már az Akadémián inkább a festészetet választotta egy egész életre. Pedig szobrai sokszor

sikeresebbek, igazi mesterkézre vallanak. Nem is bíróluk lemondani teljes egészségben, még ha porcelán figurákat tervez is (a németországi Rosenthal és a magyar Herendi gyáraknak). Az első világháború félbeszakítja akadémiai tanulmányait, de Bécsben, Prágában, Münchenben és Berlinben tovább bővíti tudását. Kifejezőmódja akadémikus realista, de az impresszionista újítását is magába foglaló, nyitott színvilágú. Bátorítást (valamiféle magára találást) a Szegedi születésű Zombori Lajos (1867-1933) tájkép és állatfestő által nyer, akivel a szolnoki művésztelepen ismerkedik meg. Kimeríthetetlenül festi a kaktusokat, tyúkokat, libákat, bikákat, lovakat, galambokat, és a tájat. Az emberi figura ritkábban inspirálja. Zomborba visszatérve ismét az éltető forráshoz kerül. Érzékeny természetű ellenére bátran bekapcsolódik az itteni képzőművészeti eseményekbe is. A becskerekai művésztelep és a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének tagja. Ez az időszak, a két világháború közötti időszak a legaktívabb és legsikeresebb Husvét Lajos művészpályája tekintetében. Önálló tárlatokkal mutatkozik be Zombornak (1930) és Belgrádban (1932), azonkívül számos kollektív tárlaton is részt vesz. Mindezenáltal a vajdasági képzőművészet két háború közötti időszakának kiemelkedő egyénisége. Kevés megörözt szobra és számos rajza arra utal, hogy nagy szobrász, kitűnő animalista lehetett volna. Mint tájképfestő csupán a motívum rögzítésére törekedett, amely szépségével magára vonta figyelmét, nem pedig arra, hogy festői szempontból véglegesen meg is formálja. Emiatt kisméretű képei, melyeken a lelkesedés fűtötte megfestés frissességén van a hangsúly, hagyatékának legjobb darabjait képviselik. A színpompás szülőföld síkságán üde színek számtalan kis csokra joggal állította alkotójukat az alföldi élet legjobb krónikásainak sorába és hozta meg számára a bácskai síkság költője elnevezést.

Husvét Lajos 1956. december 18-án hunyt el Zombornak. Szabadkán, egy utca viseli a nevét.

Husvét Lajos: Virágkereskedő lány (1930–40 körül), olajvaszon, 45x60 cm. A szabadkai városi múzeum tulajdona — Hevér Miklós felvétele —

Tojásfestés. A sablonos tojásfestés módja rajta van a készen vásárolt festéken. De ezt is változtatni lehet úgy, ha előzőleg apró levélkéket, különösen szépen elsimított petrezselyemlevelet kötünk rá organtillal. Így tesszük a festékbe. Úgy is lehet, hogy előbb az egész tojást világosabb színűre festjük, akkor rákötjük a levelet és aztán sötétebb színbe mártjuk. A levélmintá helye világos marad. A megszáradt, festett tojást szalonnabőrrel dörzsöljük szép fényesre.

Ha képeket akarunk a tojásra festeni, legegyszerűbb módja, ha vajpapírból (amibe a vajot csomagolják), kis képsablónokat vágunk ki, ezt a tojásra kötjük és akkor ecsettel, a kívánt helyén, átfestjük. Így nem mázolódnak el. Utána fújuk be olyan fixírozóval, mint a rajzokat szoktuk, akkor nem árt neki a nedvesség sem.

Diszes tojások. Szalagtojás. Csinálhatjuk úgy, hogy drótból tojást formálunk és aztán varrjuk rá az egyes drótszalakra a szalagot szépen körületekerve. De még könnyebb, ha a drótszalakat előre betekerjük szalaggal — csak könnyedén, nem rászorítva! — és így állítjuk össze a tojásformát. Alul és felül szalagszokrot varrunk. Nagyon szép apró virágkosárra vagy fészekre állítható. Ha alul jó erősen összevarrtuk, akkor felül szétnyitható is lehet és megtölthetjük cukorkával. Vízszintes irányban is beleillesztünk két-három szalaggal betekert drótot könnyedén átfonva a függőleges szálakat, de csak félmagasságig, hogy a szétnyitást ne akadályozza.

Gyékénytojás. Olyanféleképpen készül, mint a fenti, csak itt a drótszalakat nagyon szépen befonjuk gyékényfonással (raffiaival). Szalaggal diszizhetjük.

Virágtojás. A drótvázat gondosan bekötözzük virággal. Jó, ha előzőleg minden drótszalát vagy olcsóbb szalaggal, vagy selyemfonalal betekerünk. Azután ugyanolyan színű szalaggal vagy fonállal kötözzük a virágot a drótszalakra. Ne legyen szétnyitható, csak nagy virág-tojás. Felülre szalagszokrot kötünk. Kis kosárra vagy dobosba állítjuk. Hogy a virág el ne fonnyadjon, felhasználás előtt pár órára bő vízbe állítjuk. A tojásba belül nedves mohát tehetünk, így tovább eláll.

Husvétí állatkák. Akár gyermekjátéknak, akár asztaldisznek nagyon szépek. Színes kartonpapírból vágjuk ki őket, aki azonban nem tud rajzolni, az kérje el a testvérkéi képekönyvét, ott talál nyusztit, bárányt, kis csibét. Pontosan másolja le, de csak a kontúrokat. Mindeniket megfelelő színű kartonpapírra. Alaplapot is vágunk, a lábat alul egyenes, szélesebb négyzetbe vágódón vágjuk ki és az alaplapra nyílást vágva, ezt a négyzetet rajta átdugjuk, alul elhajlítjuk és leragasztjuk. Így az állat megáll. Búndát vagy szárnyat készíthetünk rá tarka gyapjufonalból, melyet ügyesen, szálankint ráragasztunk. De elegendő pl. ha csak farkat vagy kis szárnyat ragasztunk rá akár fonálból, akár egy felgördített színes selyempapírból, ahogy a szalancukor-papírosát szoktuk. Vághatjuk az állatokat kettősen s összehajtott kartonpapírból, akkor alaplap sem kell,

Csészédiz. Ez nem annyira disznek készül, hanem annak megakadályozására, hogy pl. másodszori teaknálásnál a csészékét össze ne cseréljük. Szintén apró virágokréteket készíthetünk, de egy bokréta, egyszerű és minden bokréta masszínú legyen. Kis szalagdarabokat varrunk rá és ezzel kötjük a csésze fölére. Olyan anyagból készíthetjük, melynek az esetleg rácsöppentő tea nem árt!

Tojásfészek az asztalon. A legegyszerűbb kis kosárka is jó, sőt papírdoboz is. Kívül teljesen virággal vagy barkával borítjuk. Belül kitöltjük zöld selyempapírszalaggal, átkötjük szép, színes szalaggal és tojásokat rakunk bele. Ha a selyempapírszalagra kis, fehér terítőcséket tesszünk, süteményt is adhatunk így fel, ami nagyon szép.

Husvétí ajándék. — Tojásretül. Bármilyen anyagból készíthet, himzéssel, festéssel, legszebb valami tarka, magyaros mintával, amit aztán nyári ruhákhoz pomposan felhasználhatunk. 1. Szabunk két egyforma tojásalakot az anyagból, ugyanolyan két lapot a beléből. Azután szabunk két végen elkeskenyedő olyan hosszú csíkot az anyagokból, amekkorára a tojásalap kerül. Ezt a két tojásalap közé illesztjük. Gondosan összedolgozzuk, de csak harmadmagasságig, onnan kezdve csak a beléssel van összedolgozva, hogy könnyen benyulhassunk. Megfelelő ovális csattal vagy zsinórral csukódik. 2. Négy ilyen lapot szabunk és fentü módon állítjuk össze, csak nélkül. Nagyon tetsző, több belefért. Megtölthetjük cukorkával is vagy illatszert teszünk bele ajándéknak.

Az ALFÖLD című újság 1940. áprilisi számában megjelent írás

BÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle * 2000/3-4 március-április * Alapította Dr. Csillag Károly (1862-?), Szabka, 1904 * Új alapító: Népök Magyar Művelődési Központ, 24000 Szabka, Zárko Zrenjanin u. 11. * Felelős kiadó: Grafoprodukt Kft., 24000 Szabka, Tolstoj u. 9., tel./fax: 024/555-032 * Igazgató: Özevgy Károly * Szerkesztő a szerkesztőbizottság, tagjai: Horvát Lajos, Kunkin Szusanna, Lalia Gábor, Lippai Livia (olvasó-szerkesztő, lektor) Horváth József, Papp Árpád, Ricz Péter, Tolnai Ottó, Szabó József, Vékony László * Fő- és felelős szerkesztő: RICZ Péter * Szerkesztőség- és levélcím: Bácsország, 24000 Szabka, Lazar Nešić tér 1/VII. 85., tel: 024/555-333, 282-es mellék, fax: 26-819; ügyfélfogadás mindennap (hétfőtől péntekig) 9-től 11 óráig * Műszaki szerkesztés és számítógépes tördelés: GRAFOPRODUKT, 24000 Szabka, Tolstoj u. 9., tel./fax: 024/555-032 * Nyomda: Grafoprodukt, 24000 Szabka, Tolstoj u. 9., tel./fax: 555-032, e-mail: grafoproduktu@tipnet.co.yu * Igazgató: Özevgy Károly

E számunk megjelenését Szabka önkormányzata támogatta

H Ú S V É T

